

„Do dvaceti jsem neměl ani zdání, co to je psaní, co to je literatura. Na střední škole jsem trvale propadal z češtiny a opakoval jsem primu a kvartu, a tak jsem si o dva roky prodloužil mládí... Po dvaceti letech se zlomilo moje pevné prkno nevědomosti a zase naopak jsem propadl literatuře a výtvarnému umění tak, že číst a dívat se a studovat bylo moje hobby. A v trvalou euforii mne uvádějí dodnes ti moji zamilovaní spisovatelé let mladosti a umím nazpaměť nejen Gargantuu a Pantagruela Françoise Rabelaise, ale i Smrt na úvěr Louise Céline a verše Rimbauda a Baudelaira a čtu si dodnes v Schopenhauerovi a poslední léta je můj učitel Roland Barthes... Ale byl to Giuseppe Ungaretti, který mne v těch dvaceti letech inspiroval a pod jeho dojmem jsem začal psát verše... a tak jsem vstoupil na tenký led psaní a moje hnací síla psací byla radost z vět, které zvolna kapaly z mé duše na stránky do psacího stroje značky Underwood, a já jsem byl ohromen, co se to řetězí z té první napsané věty, a tak jsem psal svůj důvěrný deník, tu svoji milostnou korespondenci, svůj adresný monolog kombinovaný s monologem vnitřním... A měl jsem vždycky dojem, že to, co jsem napsal, je jen a jen moje, že se mi na bílé stránky podařilo napsat něco, čím jsem velice poctěn a současně polekán...

...Nejsem emigrant ani vnitřní, ani vnější. Jsem emigrant lidské nekonečnosti a věčnosti.“

Bohumil Hrabal

PŘÍTEL JAROSLAVA HAŠKA A FRANZE KAFKY

Přistupoval jsem k němu pomalu, skoro po špičkách, a to z řady důvodů. Mimo jiné proto, že seděl na zemi opřen zády o skleněné okno v rodném domě Franze Kafky (přestavěném už, na rohu Maislovy ulice a U radnice číslo 5), hledícím na malinkaté náměstí s cestou z Kaprovy ulice na Staroměstský rynek, a nepochybně nechtěl být rušen. Všudypřítomný baťůžek ležel vedle jeho tenisek vykukujících z modrých sepraných džín.

Byl počátek 90. let a Muzeum Franze Kafky zahajovalo provoz. Hrabal nemohl chybět. Byl totiž znalcem jeho života a díla. Měl k němu blíže, než kdokoli jiný. Před půl stoletím bydlel v podnájmu v podkroví gotického domu U Zvonu. Ten je hned vedle Týnského chrámu, na který Kafka hleděl z jednoho svého bytu, v domě U tří králů v Celetné ulici číslo 3, a dál je palác Kinských, kde Franz navštěvoval německé gymnázium a kde se nacházel i galanterní obchod jeho usurpátorského otce Hermanna.

„Hašek a Kafka, i když se narodili v Praze ve stejný rok, se nikdy nemohli potkat,“ slyšel jsem chvíli předtím z jeho úst, které převalovaly každé písmenko, jakoby se s ním mazlily, než ho pustí k dalším lidem. „Ani ne tak proto, že Kafka patřil Praze německé a židovské a Hašek české, ale protože Kafka sedával v prvních patrech kaváren a Hašek v přízemí pražských hospod. Jejich cesty se tak provždy míjely.“

(Jak by Kafkovi nerozuměl, když četl Proces i Zámek i jeho dopis sestře Elli, v němž jí budoucí mistr obrazu odcizení napsal: „V rodině, uzavřené rodiči, mají své místo jen určití lidé, kteří odpovídají zcela určitým požadavkům... Jestliže jim neodpovídají, nejsou zapuzováni, ale jsou prokleti nebo pohlceni, nebo snad obojí zároveň.“ A pak znal ještě Kafkovo vyznání, v němž se příteli přiznával ke své lidské i autorské úzkosti: „...snažím se jen stále sdělovat něco nesdělitelného, vysvětlovat něco nevysvětlitelného, vyprávět o něčem, co mám v kostech a co v těch kostech lze prožít. Není to v podstatě nic jiného než ona úzkost, o níž byla již tak často řeč,

úzkost vše prolínající, úzkost z největšího jako z nejmenšího, úzkost, křečovitá úzkost z vyslovení nějakého slova. Ovšem tato úzkost není jen úzkostí, nýbrž také touhou po něčem, co je více než vše, co úzkost budí.“)

Bylo už po slavnostním zahájení a popíjelo se bílé víno. Postavil jsem se na dohled k Hrabalovi a čekal, až otevře oči a já k němu budu moci přistoupit s novinářskou otázkou.

„Co chcete?“ vybafl na mě, když mu moje přítomnost už delší dobu rušila siločáry, jimiž se ubíraly jeho myšlenky.

Dobrý den, pane Hrabale, jsem ten a ten, odtud a odtud a rád bych vám položil jedinou otázku, chystal jsem se od něj získat cennou větu.

„Jděte pryč, právě se bavím s Kafkou a Haškem! Nechte mě bejt! Jděte pryč!“ A opět zavřel oči. Představení skončilo.

Nemohlo být pochyb, že opravdu rozmlouvá s oběma velikány. Patřil k nim a měl za sebou podobnou zkušenost jako oni.

Tento muž s profilem antického hrdiny zažil vzestupy do nadoblačných bleděmodrých výšin, kde se pohybovali samí andělé, obléávali ho a uznale mu poklepávali na ramena, všichni k němu byli milí a úslužní. (Ráj.) Prožil i pomalé pády, kdy byl z nebes spouštěn sám po provazcích deště skrápějících ve sběrně starého papíru jeho čerstvě vytištěné knihy, čekající na *šmelc*, kterým bylo kýmsi zakázáno setkat se s ním i se čtenářem, protože nevyhověly „určitým požadavkům“, jež ale nebyly a nemohly být jeho. (Peklo.) Měl za sebou propady do temných končin bezžítí, jejichž černotou po čase probleskly jazyky ohně z jeho vydaných knih pálených bývalými ctiteli, které předtím potkával v bleděmodrém prostředí, a kteří, tak jako padlí andělé, reagovali na vynucenou smlouvu s určovateli „požadavků“.

Nemiloval nebesa ani podzemí, i když s oběma prostředími koketoval, obě ho přitahovala a on se jich dotýkal. Miloval svět živoucích lidí, figur i figurek, nejlépe sledovaný přes barevná sklíčka krasohledů skládající různé, rychle se měnící obrazy.

Nejšťastnější byl mezi svými, když trůnil v pomyslném nebo ve skutečném čele stolu (nejlépe se sklenicemi s pěknými čepicemi pивní pěny), kde ho každý sledoval (a on sledoval každého, jestli ho sleduje); vyprávěl roztodivné příběhy nebo vážně rozumoval o historii a složitosti světa. Byl mimořádně vzdělaný, a dával to najevo jen blížkým, které uznal za hodna toho daru (nebo spíš upřímnosti). Poslouchal vývody všech, ale jakmile šlo o něco zajímavého, důležitého, okřikl v tu chvíli každého, kdo se chtěl nevázaně bavit jako ještě před chvílí on. Mlčel pak, převaloval slyšené mlýnkem vlastního vědění, a doplnil prázdné místo v referátu nebo dospěl k závěru, lidstvem ještě neakceptovanému. Pro každého měl připravený sólo pohled, sólo grimasu. A s radostí vnímal, jak na koho působí. Jednotlivé historky si předehrával, aby zaujal, aby zapůsobil. Potom stačilo málo, mrknul, zatahal se za lalůček, ruce překřížil na prsou a všem bylo jasné, že něco vypálí.

Snad i proto, že poznal a procítil Kafku, neměl rád bolest a chudobu, a když byly někomu kolem souzeny, vzal bájnou síťovku s penězi a pomohl. Jako každý se trochu styděl za vlastní nedostatky. Proto se ho tak dotýkaly odsudky druhých o jeho slabších okamžicích. Říkal jim „chybné výkony“. Mrzely ho, ale věděl, že se jim nevyhne. Nebyl koneckonců bůh, ale český spisovatel žijící ve své době. (Který poznal nebe, peklo a dnes, doufám, ráj.)

Jeho kamarád Arnošt Lustig o něm napsal, že celý život prožil balancováním na neviditelné hranici mezi mravností a nemravností, odvahou a zbabělostí, ctí a nepočestností. „Žít, existovat v naší době, je vznešenost a ubohost zároveň,“ dodal jedním dechem. Ve svém vlastním pohledu se Hrabal podle Lustiga podobal *fakírovi*,

který přecházel po žhavém uhlí nebo žiletkách, a věděl, co se od něj očekává. A netroufal si zklamat ty, kteří v něj věřili, že přejde po žhnoucích uhlících, a nepopálí se ani neshoří, a že se projde po ostří žiletek, a nevykrvácí. Učinil tak, posbíral si pak své *rupie* a polovinu rozdal.

Vtiskl svůj punc době, jako ho doba vtiskla jemu. Všechny převleky a různé úlohy ve hře, kterou pro něj psali jiní (ale kterou si často psal a předehrával sám), byly součástí jeho vybavení, jak přežít život, v němž byl tolikrát osamocen: nemanželské dítě, nevalné studijní výsledky, nacismus, třídní boj, nejrůznější druhy cenzury a autocenzury a nakonec příznaky stáří s neviditelnými bolestmi a úzkostmi, které byly větší a silnější než on. (Každému ubývá sil. Nikomu není dáno být bohatýrem do smrti. I když on se jím snažil být. Život a smrt. Pravda a lež, literární příběh.)

Na krajnosti si zvykal od nepaměti. Počalo to úzkostí předávanou rostoucímu človíčku už v mamčině bříšku, který postrádal otcovu ochranu. Cvičil se potom pomalu jako Fuksův pan Thedor Mundstock, aby překonal nepřízeň světa. (Lze to ale dokázat bez poranění duše?)

V *Životě bez smokingu* příhodně napsal (sice o jiné příležitosti, ale toto sebepoznání lze podle mého vztáhnout obecně na jeho osudy): „Ten čas jsem se nestačil divit, jak můj život se pohyboval hned nahoru a hned zase dolů, hned doprava a hned zase doleva, pohyboval jsem se světem jako splašené spřežení, jehož opratěmi cukal posedlý a zběsilý vozka...“

Naučil se milovat kontrasty. Z nedostatku se snažil udělat výhodu. A byl to přítel Vladimír Boudník, který mu při nekončících procházkách po Libni ukázal půvab nelítovat toho, co odchází, co mění svou strukturu, a získává tak zároveň novou. „Vůbec obrazem pohybů jeho vztahů k lidem byla *sinusoida*, příliv a odliv, černá a bílá,“ napsal v *Něžném barbarovi* Hrabal o něm (a tak trochu i o sobě).

Věděl totiž, co pravil milovaný jeho čínský myslitel a básník Lao c' už 500 let před Kristem: „Znátí své bílé a podržeti své černé, takový jest podnebesí vzor. Znátí svou slávu a podržeti svou hanu, takový člověk je podnebesí údolím...“ A tyto myšlenky dováděl sám do současnosti: „Tedy staří dobře věděli, že portrét člověka je dialekticky sestaven z jeho hanopisu a jeho slávy. My ve 20. století tíhneme k tomu, abychom na sobě viděli jen tu chválu a na druhých jen tu hanu. To je počátek zmatku.“

Biblí se mu staly *Filozofické listy* Ladislava Klímy z doby jeho studií, z roku 1939. Poučil se v nich (a na věky si zapamatoval), že „směšnost a hrůznost jsou sestry, že kořeny vši hrůzy spočívají v *mysteriu* komičnosti a naopak, že v nejhlubší hloubi směšnou jest jen hrůznost a jen každý strach; že svět jest jen bezedně hlubokou a *feéricky* hrůznou groteskou.“ Klíma mu vysvětlil jeho tušení, že „nejen že vyšší povstává myslitelně jen z nižšího, ale, ve smyslu *polarity* a hlavně *ludibriosity* (radosti) světa, povstává ze svého opaku, den z noci, slabost ze síly, ohyzdnost z krásy, štěstí z neštěstí“. Blízké (a procítěné) mu bylo Klímovo zjištění, že „vítězství se sestává jen z bití“.

Filozofové mu vysvětlili a přítel „Vladimírek“ ho naučil nebát se ani drcení starých bloků libeňských domů, které padaly, aby uvolnily místo novostavbám.

Když se v Praze stavělo metro, byl šťasten, že je u toho a sleduje buldozer, jak rozrušuje domek v ulici Na Hrázi (jak on sám říkal: na hrázi Věčnosti) čp. 326/24, kde prožil v letech 1950 až 1973 nevyslovitelné štěstí s kamarády i s manželkou Pipsi (která se už demolicí nedožila). Sám se pak procházel po zbořeníšti domu, kde tolik let bydlel, bral za kliku dveří už dávno neexistujícího domova a film v jeho vědomí si nepochybně připomínal staré záběry a on sám psal scénáře dalších částí.

(Jako by se stále musel dotýkat věčnosti a dočasnosti, a ta je vždy rámovaná smrtí. K ní se nakonec rozhodl z vlastní poraněné vůle jeho přítel Boudník i Hrabalovo druhé já – Haňťa z *Hlučné samoty*.)

Přistupoval jsem k němu po špičkách, s pocitem bázně i studu. Bázně proto, že jsem se dlouho odhodlával napsat o jeho knihách (ovšem bez všestranné znalosti jeho knih i příspěvků do časopisů 50. a 60. let; nebylo lehké se k nim dostat, neměl-li je člověk či rodiče nebo kamarádi doma, mnohá tabu byla pro mě na počátku 80. let zdánlivě i fakticky nepřekročitelná), připadal mi navíc příliš veliký na to, abych k němu řekl své. Studu proto, že mi kouzlo jeho literárních textů nejvíce přiblížily až Menzelovy filmy *Slavnosti sněženek* a *Postřižiny*; *Skřivánky na nitě*, *Perličky na dně* ani *Sběrné surovosti* jsem vidět nemohl, odpočívali v trezoru.

Teprve v roce 1989 jsem se odhodlal napsat o jeho prózách; v nakladatelství Československý spisovatel vyšly ve stodevadesátitisícovém (!) nákladu jeho *Tři novely*, které nabídly *Ostře sledované vlaky*, *Taneční hodiny pro starší a pokročilé* a už legendou opředenou prózu *Obsluhoval jsem anglického krále*.

To si už jejich autor nesl na zádech dobré i zlé posbírané během literární poutě světem svým i vezdejším. Daleko byly první okamžiky, kdy ve vytržení seděl nad strojem značky Underwood a bušil do kláves: „A tak jsem psal pro radost z psaní, pro tu jistou euforii, ve které, ač střízlivý, jevil jsem známky opilosti... A tak jsem psal v zákonu odrazu toho, jak jsem bláznivě žil... A tak jsem psal dál, jako bych zpovídal nejen sebe sama, ale i celý svět... I nadále jsem považoval za hnací sílu mého psaní, že jsem očitým svědkem a že já musím zapsat a napsat to všechno, co mne dojíhá a současně pobuřuje, že já musím vydat na psacím stroji svědectví ne o každé události, ale o jistých uzlinách reality, jako bych si vystříkl na bolavý zub studenou vodu... Ale i to jsem považoval za boží hru, tak jak mě to učil Ladislav Klíma.“

Doba setby, orby i tvorby byla téměř dokonána, už delší čas však prožíval zvláště v Čechách pro člověka obvyklý, nicméně velmi krušný rituál. Zjišťoval si, jak může (musí) člověk prožít (přežít) slávu, proslulost. (Rozuměj závist, plískání bláta na bílou bundu, na čerstvě vyprané džíny. Co chceš, rybáři? Jaký vzácný dar ti mohu poskytnout? – Aby sousedovi chcipla koza.) Kdo tím dokáže proplout bez ztráty květin? A je to vůbec možné?

Každý ví, že Hrabal miloval pivo, pivnice U zlatého tygra v Husově ulici bude navždy spojena s jeho bytím i kruhem přátel kolem stolu, v jehož čele sedával a řídil hovor. „Hospoda není holubník,“ znělo heslo spřízněných. Sledovala se docházka i přesnost příchodu. Zpravidla udeřila sedmá, kdy pohlédl přísně na okolí, nechal si objednat taxíka a odjel domů.

Přítelem piva se stal, když chodil v Nymburce na reálku. Později doprovázel na služebních cestách svého adoptivního otce Františka, který pivo nijak zvlášť nemiloval, ale činil se. Už tehdy začal mladý Bohumil pociťovat nucení přicházet do „hlučné samoty“, posedět v hospodě a přitom nejen zchladit rty a jícen – řečeno s Vladimírem Páralem – „chladolahodou“. Potřeboval „svlažit“ i duši, srdce. Hltal blábolivá vyprávění lidí práce, onoho „čtvrtého stavu“, jemuž postavil pomník kovu trvalejší, ale i všech odstrčených, ublížených i těch balancujících na samé hranici důstojného života nebo bytí vůbec.

Nejšťastnější byl mezi svými. (Kdo to ale byli? Ti, co se k němu začali po smrti hlásit jako důvěrní přátelé? Nevraživost, matka nesváru. Dnes už asi nikdo pravdivě neodpoví. Nakonec to ani není důležité. Skuteční přátelé vědí své. A on je tím, kdo vytrval, kdo přežil.)

Fascinovalo ho hospodské prostředí, ta podivuhodná, náhodná i předem domluvená sešlost spřízněných volbou. „...kdekoliv si usednu, tak tam je moje společnost; je to můj rituál, a nejen můj, ale všech lidí, kteří přicházejí na pivo, že stůl tvoří společnost, která hovoří. Jsou to takové besedy u hostinského stolu, besedy, na kterých hovorem se člověk adaptuje ze stressových denních situací, nebo se jen tak klábosí, ale i to je adaptace; možná, když je člověku nejmizerněji, tak ho nejvíce hojí banální hovor a banálních záležitostech a událostech; někdy sedávám a zarytě mlčím, vůbec při prvním pivě dávám sdostatek najevo, že mi je nepříjemné odpovědět na jakoukoliv otázku, tak se těším na to první pivo, tak mi to trvá jistou chvíli, než se přizpůsobím té tyranicky hlučné hospodě, než se vyladím na tolik hostů, tolik hovoru; každý jako by chtěl, aby to, co on říká, bylo slyšeno, když si v té hospodě myslí, že co on právě říká, je pozoruhodné, a tak to svoje banální poselství huláká; já patřím taky do těchhle křiklounů, po druhém pivě taky to, co říkám, považuji za velice důležité, a proto křičím, mám zbystřené oko a hulákám ty svoje věty, domnívaje se bláhově, že tohle musí slyšet nejen můj stůl, ale snad celý svět.“ Přijít do hostince a být přivítán přáteli, být vyslechnut, protože řeknete něco velice důležitého (jak jinak), toť velká věc. (Ne každý to ovšem pochopí, natož prožije.)

Nebyl nejen bez citu, ale ani slepý. Lustig vzpomíná na setkání nedlouho před jeho smrtí v hospodě U Hynků ve Štupartské ulici, kam Hrabal občas zašel, aby si „odpočinul“ od společnosti U zlatého tygra. „Jsme na mrtvém bodě,“ pravil mu velký filozof a básník. Zeptal se ho byvší exulant, jak to ví. „Od lůzy, s kterou se stýkám,“ zněla odpověď. Lůza, ti jeho lisovači papíru potišťného moudrostmi a nesmysly zároveň, z něhož se za okamžik stane šedivá, nevzhledná kaše, ti propuštění profesori při všech (nepřestajných) kádrovacích prověrkách, kterých byl za svého žití, bytí svědkem, ty jeho perličky na dně a skrívanci na niti mu byli neomylnými barometry, když vlastní rozum a osvícenská analýza selhaly.

Se všemi uměl promluvit, všem dokázal porozumět. Navíc byl stejný ročník jako Jiří Marek, narodil se do sklonku císařství, vyrostl v Masarykově republice, zažil agónii Druhé republiky i Protektorátu Čechy a Morava. Přišel květen 1945, únor 1948, srpen 1968. (Zažil už, když se někomu říkalo s odsudkem v hlasu „Rakušák“, sloužil za císaře, když my jsme už snili o republice. Jakoby i TGM prakticky do poloviny 1. světové války neprosazoval jiný koncept, než pozdější Československou republiku. Jenomže po každém roce 0 jsou hlasití hlavně ti „stateční, když statečnost zlevněla“. A musíme si to prožívat pořád dokola.) Zpočátku byl nadšen listopadem 1989 a tím, co s ním bylo spojeno. Nakonec to bylo i jeho vítězství. Tehdy vzal svoji síťovku a odnesl stávkujícím studentům na Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy peníze, aby tak vyjádřil svou podporu. „Jsem sice stár, ale jdu s vámi,“ říkaly jeho grimasy, kterými nešetřil. Musel být šťasten jako tehdy hodně lidí s jásajícím očima plných snů. („Třeba se prostě lidské sny nemohou nikdy splnit. Třeba jsou lidské sny příliš velké a odvážné,“ napsal nám Jiří Marek. Nepatří tenhle povzdech i sem?)

Ano, měl pivo rád, „...protože bez jisté opilosti nelze ve střední Evropě žít...“, jak napsal v nesmrtelném eseji *Partnerství pro mír aneb Čekání na Godota*, kdy v lednu 1994 v barevném Magazínu tehdy ještě Rudého práva, popsal zážitky z návštěvy prezidenta Billa Clintona v pivnici U zlatého tygra.

Nakonec se ukazuje, že to byl člověk lámaný kolem historie. A to od samého začátku, od doby prenatalní. A na konci dvakrát tolik. Jedni mu vyčítali, že je moc prosocialistický, druzí zase, že je moc protisocialistický. Další, že se bratříčkuje s režimem, zatímco bývalí kolegové byli vyhnáni do exilu nebo nuceni publikovat

v disentu, jiní zase, že moc naslouchá těm, kdo se postavili proti režimu. Hrabal však zůstával sám. Jako snad jediný spisovatel vydával v 70. a 80. letech své práce v oficiálních nakladatelstvích, v disentu i v exilu.

„Býti na dně a hleděti vzhůru,“ tak znělo spolu s milovaným filozofem Lao – c' jeho životní krédo. Jiná čínská moudrost mu zase pravila: „Na vaně krále Čing – Čanga byla vyřezána tato slova: Každého dne se úplně obnovuj a dělej to vždy znovu a znovu.“ Vetknul ji do čela skladby *Život bez smokingu*.

V lednu 1975 vyšel v týdeníku Tvorba (už jsme o něm mluvili) půlstránkový rozhovor, v němž se přihlásil k normalizačnímu režimu, jedinkrát; mohl potom uvažovat o publikování ve státních nakladatelstvích. V podstatě v něm řekl, že bude volit kandidáty Národní fronty a že má rád fotbal. To stačilo. Byl to jeden (a asi ten největší) jeho „chybný výkon“. (Kdos bez viny, hod' kamenem.) Předtím však, v den jeho šedesátin, se konala v Hájence v Kersku oslava. Sešli se na ní jeho celoživotní přítel Karel Marysko, bratr Slávek a švagrová, filozof Karel Kosík, přišel i Josef Smrkovský, bývalý předseda Národního shromáždění z roku 1968, jeden ze symbolů Pražského jara (Dubček, Svoboda, Smrkovský) a další hosté. Když byla zábava v nejlepší, vtrhli do restaurace policisté a zapsali si osobní údaje všech přítomných. Začala jeho kalvárie s StB. (Jako jeden z mála tvůrců se k ní poté přiznal i vyjádřil.)

Na chvíli, na jedno malé setkání odbočím. V trilogii *Svatby v domě* napsal o této oslavě, že na ni vešel Karel Kosík s ostatními kumpány – pod standartou vyrobenou z prostěradla a nesoucí nápis: „Ať žije Bohumil Hrabal, slavný český škrabal!“

Přátelství i úctu vnímanou vůči filozofu Karlu Kosíkovi nechal pak zaznít v rukopisu z počátku 90. let: „Tak jsem seděl... u Kocoura, v zadumání jsem pil pivo a myslel jsem na ten květnový den, kdy jsem tady seděl s filozofem, střapatým a sršatým a nikdy ne zbědovaným člověkem, pili jsme pivo a on mi převyprávěl, co bylo v něm, říkal mi to jako svoje *krédo*, jako bod odplutí, aby když před třiceti lety dokončil Dialektiku konkrétního, proč by nyní nemohl dopsat to, co neustále začínal... Dialektiku absolutního, tu svoji Zlatou větev, *sub speciae* pražské ironie pana doktora Franze Kafky, který taky měl svoji pracovnu na Hradě, ve Zlaté uličce, nedaleko náměstí, kde bydlí i ten můj přítel, Karel Kosík.“

Je smutným faktem, že tento obyvatel z Nerudovy ulice popíjí dnes bílé víno, pro které tak rád chodil do jeho výčepu pod náměstí Míru, do míst svého dětství a dospívání, kousek od Slezské ulice č. 11, z které ho jako osmnáctiletého odvedlo v roce 1944 gestapo, už někde jen s Bohumilem Hrabalem. Měli společnou zkušenost nacistické okupace, v níž o dvanáct let mladší Kosík zažil 28. října 1939 první setkání s politikou. Fascinovala ho demonstrace lidí, kteří provolávali hesla: Ať žije svoboda!, Pryč s Němci!, zpívali hymnu, posvátnou píseň „o zemském ráji napohled“, procházeli Prahou s vlajkami a trikolorami na čepicích. „To bylo moje politické probuzení,“ popsal ten zážitek později. „Politické probuzení v revoltě. Bylo mi třináct let, šel jsem v průvodu s otcem a držel jsem se ho za ruku a nechtěl jsem, aby ten průvod skončil. Nepřál jsem si, aby skončil, protože jsem v té demonstraci, v první demonstraci po okupaci Československa, vycítil, co je touha po svobodě, co je lidská odvaha, a bylo mi v ní dobře.“

Svoboda se mu později stala měřítkem. „Člověk se pohybuje mezi dobrem a zlem, v tom spočívá jeho svoboda,“ jako bych slyšel ozvěnu sametového, trochu chraplavého hlasu tohoto Hrabalova přítele, když jsme ho navštívili s Arnoštem Lustigem před vánoci 2002 doma v Nerudově ulici. „Kdokoli se pokusil oddělit dobro, jako nacisti, nebo zlo, jako se chtělo po únoru, tak neuspěl. Jen se zvýraznilo to, co kdo chtěl zničit. Je údělem člověka, pohybovat se mezi těmito póly. A volit si, ke kterému chci být blíže. A mít svědomí.“

Na jaře 2003 jsem ho pozval jménem organizátorů na mezinárodní konferenci chystanou v Lipnici nad Sázavou, v hostinci U České koruny, kde autor sepisoval téměř poslední stránky svého nesmrtelného díla, ke 120. výročí narození Jaroslava Haška (i proto se o tom zmiňují, Kafka, Hrabal, Hašek, to platí). Autora fenomenální eseje zaujalo téma Hašek a Švejk v novém století i tisíciletí. Nemohl jsem se dovolat, a tak jsem napsal dopis. „Jsem nyní v nemocnici a snad se vrátím koncem února. Zavolejte mi v březnu, Váš návrh je lákavý, rád bych s Vámi mluvil.“ Datum: 10. února 2003. Bohužel nadešel 15. únor, kdy jsem se dozvěděl, že se s ním už nevidím. (Nebo až tam.) To by byl ale další portrét, takže až příště.

Zpátky k Hrabalovi. Byl literaturou posedlý, vždycky nejvíc stál o napsané řádky, které potřeboval dostat ke čtenáři. Chtěl tvořit, žít, alespoň existovat. Zároveň věděl, že „všechny ideologie, všechny světové názory se vyznačují bez výjimky nesnášenlivostí. Všechny jsou vytvářeny určitou společenskou skupinou pro ni samu anebo pro skupinu jinou, ale všechny si osobují právo mít platnost pro všechny lidi. Stačí se podívat kolem sebe, stačí se ohlédnout daleko nebo blízko nazpět.“ Jak říkám, nemiloval nebesa ani podzemí, i když s oběma prostředími koketoval, obě ho přitahovala a on se jich dotýkal. Miloval svět, nejlépe viděný přes sklíčka krasohledů skládající různé barevné, rychle se měnící obrazy. Miloval literaturu. Držme se tedy jí.

V den jeho osmdesátin o tom všem napsal jeho druh z 50. a 60. let, básník a překladatel Egon Bondy: „Jsou básníci, kterým na kontaktu se čtenářem příliš, až třeba úplně, nezáleží, ale na druhé straně jsou takoví, pro něž je tento kontakt základní touhou a potřebou. K těm patří Hrabal. Platil za to hroznou daň: v podmínkách umělecky ultrakonzervativního režimu s jeho totalitně prosazovanou a přitom v jádře zfalšovanou ideologií podléhal dnes neuvěřitelným cenzurním tlakům, jež pochopitelně vyvolávaly i trpkou autocenzuru jeho psaní. Jestliže mu ideologičtí strážci škrtali dokonce i slova jako ‚zaplat‘ pánbůh‘, publikovaná podoba Hrabalových prací byla krutě deformována. Na jeho hlavu se o to víc snášely výtky ‚hrdých a hrdinných‘ karatelů, kteří tomuto tak jemně citlivému básníkovi dělali peklo zaživa nememší měrou než partajní ideologové. Že i za těchto okolností vzniklo dílo obdivuhodné a nejširší čtenářskou veřejností upřímně milované, není jen satisfakce pro autora, je to mimořádný dokument vnitřní síly české kultury...“

Jestliže se básník chce podělit se čtenářem, je mu potřeba za to poděkovat zvláště v dobách zlých, kdy je prostě lehčí psát do šuplíku. Až na několik vět v jednom *interview* se Hrabal nikdy nedal přinutit k tomu, aby nějak podpořil totalitní režim. Byl mu proto solí v očích neméně než ti, kteří si vydávali jen samizdaty. Dnes můžeme Hrabalovo zmrzačené publikované dílo konfrontovat s literaturou samizdatu, která si podobná mrzačení nemusela nechat líbit, a ukazuje se, že Hrabalova práce zůstává hodnotou trvalejší a hlubší.“

Když mu bylo osmdesát, kamarádi zatloukli malou destičku na místo, kde stál jeho dům. Kdyby se dožil úterý 9. listopadu 1999, pak by se určitě také bavil, Obvodní úřad Prahy 8 odhaloval jeho „stěnu“. Na místě domu čp. 326/24 v ulici Na Hrázi, kde žil s Vladimírem Boudníkem a především s manželkou a který v roce 1988 ustoupil stavbě metra, vznikla betonová stěna kolem (dnes už nefunkčního) autobusového nádraží, kterou malířka Tatiana Svatošová vyzdobila Hrabalem v životní velikosti, obrazem psacího stroje i hřbetů knih jeho oblíbených autorů. Pidináměstí bylo pojmenováno jeho jménem.

Stal se legendou, jeho přínos duchovní atmosféře Prahy si uvědomuje každý, cizinci jsou jím přímo posedlí. Jak už to bývá, některé věci jsou zdálky viditelné zřetelněji než zblízka. Jak říkám, Kafka, Hašek, Hrabal.

Narodil se 28. března 1914 v Brně jako nemanželský syn Marie Kilianové (otec v křestním listě uveden nebyl, jak to má s Jiřím Markem stejné) a první tři roky byl vychováván jejím dědečkem a babičkou. Později, když se „Maryška“ provdala za Františka Hrabala, se rodina přestěhovala do Polné, kde byl Francin účetním v pivovaru. Po svatbě v roce 1916 přijímá malého Bohumila za svého a věnuje mu stejnou péči jako bratrovi Slávkovi, který se záhy narodil.

Už tehdy si zítřejší Bohumil – Bogan zamiloval lidi práce. Vstával brzo, aby viděl, jak strojí koně, s nimiž vozili plné sudy do hospod v okolí, jak stloukají z neforemných listů kulaťoučké domečky pro zlatavý mok, jak se dávají do díla sladovníci, kteří navíc dokázali vyprávět s velkou fantazií bláznivé historky. To vše mu učarovalo. Tenhle svět se stal i jeho světem. Voněl chmelem, pивní pěnou i člověčinou.

Bohumil vyrůstal v Nymburce, kam se rodina přestěhovala v roce 1920 a kde byl otec správcem a později ředitelem pivovaru. Tam také budoucí spisovatel vychodil Obecnou školu, a po roce studia na gymnáziu v Brně (1925 – 1926) opět v Nymburce navštěvoval státní reálku (1926 – 1934). Sám vzpomínal na své nevalné studijní výsledky – dodatečnou maturitu složil na reálném gymnáziu v Českém Brodě v roce 1935. Poté vystudoval Právnickou fakultu Univerzity Karlovy. *Absolutorium*, vystavené 30. října 1939, obsahuje soupis všech přednášek, které v letech 1935 až 1939 (8 semestrů) Bohumil Hrabal absolvoval. Jak bylo tehdy možné a obvyklé, navštěvoval i přednášky z filozofie a literatury na Filozofické fakultě. Tam získal trvalý vztah k surrealismu, k francouzské literatuře, Appollinairovi, Rimbaudovi, Baudelairovi, k filozofům Arthuru Schopenhauerovi a Ladislavu Klímovi. Měl za sebou i státní zkoušku historicko – právní, k dalším však nedošlo. Pohřeb Jana Opletala a následné uzavření českých vysokých škol nacisty (Češi přece nepotřebují vysokoškolské vzdělání, budou poněmčeni a budou sloužit) – tyto události odložily úplný konec studia o šest let.

Od 1. prosince 1939 do 31. srpna 1940 pracoval u notáře Josefa Možuty v Nymburce, od 4. září 1940 do 31. ledna 1941 navštěvoval Soukromou Eckertovu obchodní školu v Praze. Zároveň s tímto studiem byl od 10. září 1940 do 15. srpna 1941 veden jako úředník Spotřebního a výrobního družstva železničních zaměstnanců v Nymburce, potom nastoupil do služby v železniční stanici Kostomlaty u Nymburka. Pracoval na dráze jako skladník, dělník na trati nebo (po absolvování kursu v Hradci Králové) jako výpravčí. Po skončení války využil jednatřicetiletý Bohumil Hrabal možnosti ukončit vysokoškolská studia, 22. března 1946 je promován doktorem obojího práva. (Vida, také Kožík a Tomeček měli právnické vzdělání i praxi.) Zbývala ještě základní vojenská služba, trvala po válce jen od dubna do srpna 1946. Po necelém roce nastoupil mladý právník dráhu obchodního cestujícího.

V Nymburce začal s publikováním v Občanských a Nymburských listech. Otiskoval tam mj. reportáže ze svých zahraničních cest. Po roce 1959 přispíval do Května, Tváře, Plamene, Kulturní tvorby, Literárních listů, v 70. a 80. letech i do exilových periodik – do pařížského Svědectví Pavla Tigrida a římských Listů Jiřího Pelikána.

Jak bylo nejenom ve 30. letech samozřejmé, projel kus Evropy. Nejdříve na kole Československo a Německo. Potom procestoval Polsko, Estonsko, Finsko a Švédsko. Jak už jsem řekl, měl vždy mezinárodní rozhled, velké historické znalosti, přemýšlel o výtvarném umění a miloval vážnou hudbu.

S Hrabalovým jménem zůstane na věky spojeno slůvko pábení, pábitel. Literární teoretici složitě zjišťují, co vlastně znamená. Autor ho dal do titulu své druhé knížky povídek. Znamenalo pro něj nejen pojmenování tvůrčí metody, ale něco daleko víc, vztah ke světu, k druhým i k sobě samému, přímo způsob života.

Jak sám po letech vzpomněl, přivedl ho k tomu Jiří Kolář, kterého jednou zastihl při rozjímání. „Co děláš?“ optal se Bohumil. „Pábím,“ pravil Jiří, a to muže s citlivým srdcem fascinovalo.

Dnes už víme hodně o vlivu strýce Josefa Hrabala (Pepina) na Bohumilův život i tvorbu. Snad tady je třeba hledat odpověď na vystižení slova pábitel, pábení. Jde i o Pepinovo vidění světa, o jeho způsob komunikace s ním, který Hrabal přijal a rozvinul. Když Pepin zemřel, nechal mu vděčný synovec napsat na smuteční oznámení, řekl bych, jejich společné vyznání: „Ten svět je k zešílení krásnej, ne že by byl, ale já ho tak vidím.“

Konečně našel výraz pro to, co se marně pokoušel vystihnout: pábení.

„Tak pábitel je člověk, proti kterému se neustále vzdouvá oceán dotěrných myšlenek. Jeho monolog teče pořád, tu jak ponorná řeka v dutině myslí, tu zase se řine ústy ven. Je to pábení, které jak hořící pochodeň je podáváno štafetou lidského jazyka od úst k ústům. Pábitel je nástrojem jazyka, který obohacuje sebe sama o všcky něžnosti a finty, o něž má zájem jazykověda... Je zaujat svým vnitřním monologem, se kterým chodí po světě, jako páv se svým krásným peřím...“

Pábitel byl pro Hrabala každý člověk, který je taky navštíven inspirací a říká věty, o kterých rozumní lidé říkají, že jsou nerozumné, dělá věci, které slušní lidé nedělají. Pábení pro něj bylo usilování o zakázané a souviselo s pražskou ironií a humorem. Proto tak intenzivně vnímal Haškovu poetiku, jeho vidění literárních postav, ale i světa. Pábení pro něj bylo pokoušení, zda by text mohl být napsán jinak, než jak ho psal dosud. Bylo to velké pokušení psát věty, které jsou formálně a obsahově nekonvenční, experimentovat při tom a vstupovat tak na tenký led.

„Pábení je mi součástí i toho mého životního stylu, avšak je to i odpovědnost podepsat se pod pábitelský text, dokonce je to i jistá dávka drzosti přinést text do redakce. Ale vrcholem pábení je potom vytištěná kniha... Pábitel, když se nedává do řeči s lidmi, baví hovorem sám sebe, podává informace o případech, jejichž význam je zveličen, přesunut, zpřeházen, protože pábitel cedí skutečnost přes diamantové očko inspirace... Pro literaturu je pábitel cenný tím, že už v typu je ozvlášťňovatel. A nadto je přirozenou vyrovnávkou proti typu civilizačnímu, intelektu. Nejen v naší literatuře, ale hlavně ve světové je patrný posun ve výběru hrdiny. Pábitelé jsou lidé, kterých si nikdo nevšiml, kteří jsou skoro na konci společenského žebříčku, kteří snad ani nemají tuze vzdělání, a když, tak jim spíš vadí...“

Bylo mi sympatické, že se hlásil ke zdrojům své inspirace, k obyčejným lidem, k fascinaci prací a přemíře lidských typů při ní poznaných. K hovoru v hospodě, k zaslechnuté větě na ulici. Na rozdíl od jiných autorů, kteří tak ve „starém“ režimu činili ze snaživosti (vždyť se „to“ vyžadovalo) a často neměli Hrabalův ponor do lidské psychiky, jemu čtenář věřil každou větu.

„Mé práce jsou vždycky odrazem něčeho. Toho, co jsem prožil a zažil a co bylo tak silné a co nazrálo za jistý čas, že jsem najednou dostal takové nutkání, přání, abych sedl k psacímu stroji a napsal to. A když to napíšu jednou, tak to opravuju. Dřív jsem opravoval mockrát – osmkrát i devětkrát. Moje ranné věci, i *Ostře sledované vlaky*, jsou přepracovány mockrát. Dokonce mají několik variant. První verzi *Hlučné samoty* jsem psal v homérském verši, druhou v pražském dialektu a tu poslední jsem napsal úzkostnou češtinou, aby dryácký obsah zvýšil třeskatost textu. Dneska, na staré kolena, píšu eseje, kratší způsoby sdělení. Také se na ně připravuju. V posteli, při spaní, v autobuse. A pak přijdu najednou domů, musím sednout a za dvě hodiny to musí být hotové...“

Hrabal samozřejmě věděl, že kdyby vyprávěl příběhy v „surové podobě“, jen tak, jak se skutečně odehrály, nikomu by nepřipadaly nijak originální. Dokázal je však vidět i vyprávět trochu jinak, jako zábavnou literaturu. Tak se stával z banality humor. Důležité přitom bylo, aby se nebavil jen autor, ale i čtenář.

„Patřil jsem a patřím k těm lidem, kteří přes hledání odpovědi docházejí k přesnější otázce, na kterou chtěli odpovědět. Nenapsal jsem ani jedinou řádku o tom, že něco přesně vím, vždycky jsem psal pod dojmem svého pábení, které mě donutilo, abych sedl k psacímu stroji a psal o něčem, co bylo a je silnější než jsem já, co vždycky přicházelo zvenčí, co bylo a je odrazem velké fantazie, které se říká realita, skutečnost...“

Na výzvu v jednom rozhovoru, kterážto odpovědi uvedl i v knížce, a sice, že Dostojevskij říká: Jen s rozumem by lidé daleko nedošli, se zamyslel nad racionálním chápáním života. „Jako člověk lehce nerozumný obdivuji všechno to, co přináší rozum, miluji informace a časopis 100 + 1, dokonce já, lehce nerozumný, jsem byl výborný výpravčí vlaků, i těch dvacet let, kdy jsem chodil do práce, jsem velice obdivoval všechno to, co přináší lidský rozum. Vždyť i můj romantický strýc Pepin, který žil všechny ty bláznivé rané grotesky Chaplinovy, s nadšením obdivoval Edisonovy vynálezy a jeho rozumový mozek tak, až i z Edisona udělal komika. Avšak všechno to, co přináší rozum, najednou dostává jiskření a sršení, najednou se v člověku objevuje to, co tady ještě nebylo, je to něco, čemu říká Platón ‚plození v krásném‘, Leibniz ‚melancholie věčné stavby‘, Lao c’ ‚uměti neuměti, to je nejvyšší‘, Sokrates ‚vím, že nic nevím‘, Mikuláš Cusanus ‚*docta ignorantia*‘.“

Hrabal miloval zaměstnání, v němž měl čas snít, nechat se navštěvovat myšlenkami, „které byly smetanou“; býval „pocťen“ ukvapenými syntetickými soudy, kterými se zároveň cítil „zaskočen“. Čtyři roky pracoval na Kladně a nakládal tuny železné rudy, tuny manganu a chromu a všech těch krásných přísad. Byla to dřina, která kladla veliké nároky na fyzickou kondici, avšak on při té práci s lopatou mohl neustále snít, žít v existenciální náladě. Zadívat se třeba na táhnoucí mračna a rozslzet se štěstím, čeho krásného se účastní. Co všechno iracionálního mu asi prolétalo hlavou! Vždycky však věděl, že napřed vše muselo do něj vstoupit jako základní informace velice bystrým a rozumným okem. „Proto sázeje na rozum, mohu býti často velice nerozumný.“

„Moje měřítko jsou obyčejní lidé a obyčejní lidé mají všechny mezní situace, o kterých píše Jaspers, mají všechny situace zažité, prožité,“ řekl jednou. „Každý byl totiž dítě, každý měl dospívání, každý byl zamilovaný, a ne šťastně, každý byl potencionální otec nebo matka, každý pochoval své rodiče... to mají obyčejní lidi daleko intenzivněji v sobě než intelektuálové, kteří se snaží jakoby si vědět rady, obyčejný člověk je bezbrannej...“

Hrabal na vše pohlížel vlastníma očima, nic nechápal fádně, ve stádním smyslu přijímání termínů, ustálených charakteristik čehokoli. Všechno si nechal projít vlastní hlavou.

„V téhle zemi, když se řekne mystika, mystik, tak se rozumí to, co souvisí s náboženským blouzněním, poblouzněním. Pro mne mystika je velice přirozený stav duše, je to víc než imaginace, je to intuice, kterou sice nemá každý, ale kdo ji má, ten ví, že přišla zvenčí jak darování. Pro mne mystika začíná tenkým duhovým mostem, po kterém člověk přechází tam na druhou stranu, do milované bytosti, do srdce večerní krajiny. Mystika pro mne je velice přirozený způsob, který nelze naučit, ale přece jen pochopit od toho, kdo se dovede vbourat za kliky dveří vedoucích do všech věcí, kdo dovede i v tichu a pokoře, v nulté situaci zírat nemrkajícím okem a zachytit ten tenký plachý pramínek, paprsek, který pojí. Mystika je tedy přirozený druh poznání, ovšem!“

Věděl, že takové vnímání není dáno každému. Vždy vše vnímal v širokých časových a významových souvislostech, v rozměrech existenciálního uvažování, a proto byl přesvědčen, že pochopení pro mystiku je trauma, které je dáno už v kolébce, a ještě dřív, v genech (opět reakce na prenatální zážitky), že to a to nemluvně bude zasvěceno obyčejnému tajemství, kterak snadno a lehce lze ne létat, ale slyšet a rozumět všemu živoucímu. Třeba i že smrt, která stíhá všechno, ta smrt se jej netýká. Proto mystik je člověk, který zrušil hodnotu smrti, zatímco hrdina smrtí teprve naplňuje svoje ztroskotání, které je jeho oslavou. Takový byl Hrabal.

Od 9. září 1947 byl zaměstnancem velkoobchodní firmy H. K. Klofanda, nabízel kartáček a drogistické zboží. Přišel únor 1948, na rozdíl od privatizace bylo třeba zestátňovat, firma H. K. Klofanda byla zlikvidována. Sám obchodní cestující se stal likvidátorem a přešel pod hlavičku národního podniku Obchodní domy. V červnu 1949 se přihlásil dobrovolně na brigádu do SONP Kladno. (Jako by se opět projevovala jeho touha být přítomen zrodu i zmaru. A na papíry firmy H. K. Klofanda psal své první *opusy*.) Teprve odchodem na Kladno se Bohumil Hrabal definitivně rozhodl. Skončilo pupeční spojení s Nymburkem, zpočátku bydlel na svobodárně na Kladně, později v Libni. Kladno a Libeň se pro něj staly dvěma mamutími zdroji inspirace. V „poldovce“ se potkal s Vladimírem Boudníkem, který se v prosinci 1950 k němu stěhoval na „hráz Věčnosti“. Docházel za nimi také básník a filozof a překladatel a iniciátor samizdatu Egon Bondy (Zbyněk Fišer), četli si navzájem své texty, chodili na pivo.

„Vladimír a Bondy a já jsme měli tak rádi pivo, že jak přinesli první sklenici na stůl, zděsili jsme všichni celou hospodu, nabírali jsme pěnu rukama, pomazávali si obličej a vtírali pěnu do vlasů jako židé mazající si *pejzy* cukrovou vodou, při druhém pivě jsme si dali *repete* pomazání pěnou, takže jsme se leskli a voněli pivem na sto honů. Hlavně ale – byla to *recese* – byla to *exprese* nadšení pro pivo a nadšení mládím, které z nás hýřilo. Byli jsme pivní frajeři... Básník Egon Bondy, pokaždé když mu Vladimír četl ze svého deníku, dupal podrážkami svých malých střevíců do podlahy a křičival: Kurva fix! Než já najdu jeden takový obraz, tak prstíčkem musím překopat celý náměstí! A von jich celý stovky sype takhle z rukávu. Vladimíre, proboha! Pište básně, kurva fix... Já už se s Vladimírem zlobit nebudu. Já ho zabiju a bude pokoj! Dyk to, co říká, je to samý, jak žiju já, jako *marxist* levý, ve stavu permanentní revoluce, ve stavu trvalý vzpoury proti otci, protože doposavad za každého zabitého otce nastoupil syn, a tak stav se otcem, musel čekat, až ho zase někdo zabije... ale my jsme, kurva fix, jen a jen synové...“

Boudníkově věnoval Hrabal krásné řádky. Vlastně hlavně díky jeho záznamům žije dál tento více než dvoumetrový habán s dlouhýma nohama, dobrého srdce a neobyčejných schopností. „Vladimír byl posedlý nedosažitelným. Chtěl sám sebe uvidět odjinud, chtěl ze sebe vyjít a sledovat sám sebe, jako by byl třetí osobou, vmísit se do davu a jít sám sobě naproti.“ Není v tom záblesk Klímova filozofického pohledu, že vše „povstává ze svého opaku, den z noci, slabost ze síly, ohyzdnost z krásy, štěstí z neštěstí“? Jak se nám to všechno (lidi, myšlenky, doba, tvorba) pěkně pospojovává do úplně jiného, nového už tvaru, pohledu.

Hrabal fascinovaně pozoroval, jak Vladimír dovedl sám sebe zaměnit za materiál, který je zraňovaný, dovedl sebe zaměnit ale i za nástroj, který zraňuje. Dovedl se proměnit v pracující výbušný motor, dovedl stát se nejen padající vodou do kola turbíny, ale současně se stát i tou turbínou. („Než já najdu jeden takový obraz, tak prstíčkem musím překopat celý náměstí! A von jich celý stovky sype takhle z rukávu.“) Dlouho postával před pracující míchačkou a sám sebe vysypával

v podobě tekuté malty do připraveného *kanafasu*, dopravní značky prožíval jako skutečnou situaci na silnici a jakýkoli náčrtek plánu stavby okamžitě viděl jako hotovou stavbu. Jakoukoli sazenici dovedl donutit silou své fantazie do květu a květ do plodu, jakoukoli explozi dovedl prožít tak, až omdlel. Požehnané chvíle.

Boudník nemohl nebydlet jeden čas u Hrabala. Ten v tu dobu zaznamenával nekonečné štrůdly řečí strýce Pepina, psal o Kladně vonícím koksem, rodící se ocelí i starým šrotem. Na podzim roku 1950 měl hotové dvě poémy – *Bambino di Praga a Krásnou Poldi*. Na jaře 1952 (kdy na podzim proběhl proces se „spikleneckým centrem Rudolfa Slánského“) vznikla slavná povídka Jarmilka (1952).

Dovolte ještě jedno odbočení. U tohoto tématu jsem se totiž přesvědčil o potřebě vydávat osobní svědectví. Chtěl jsem dokreslit vztah Hrabala, Boudníka a Bondyho. V březnu 2003 vyšla vzpomínková kniha posledního z nich, Egona Bondyho, nazval ji *Posledních deset let* a prošel v ní roky 1947 až 1957. (Původně chtěl, aby vyšla padesát let po jeho smrti, ale přátelé – našťástí – naléhali tak úpěnlivě, že souhlasil.) Je to natolik důvěrné, že v ní otevřeně mluví mj. o sexuálních závislostech na Honze. (Byla to Jana Krejcarová, dcera Mileny Jesenské a Jaromíra Krejcara. Jak ona, tak její rodiče by stáli za samostatný portrét. Připomenu tady jen českého architekta a návrháře nábytku Krejcara (25. 7. 1895, Hundsheim, Rakousko – 5. 10. 1950, Londýn), spolupracovníka Josefa Gočára, přítele Karla Teigeho, s nímž ovšem v roce 1925 polemizoval o vědeckofunkcionalistické koncepci, autora přestavby jeho domu – Teige ale mladého, nadšeného trockistu Bondyho v roce 1949 nařkl, že do surrealismu vnáší stalinské metody –, autora čs. pavilónu na výstavě v Paříži, 1937, který v letech 1934 až 1935 pracoval v Sovětském svazu. V době Bondyho lásky byl už v exilu, což pro dceru a všechny kolem ní – včetně milenců – znamenalo žít na pomezí zatčení. Bondy – omlouvám se – mluví, včetně své upřímné lásky, o stovkách milenců.)

Filozof a básník se světuje s pouňorovým členstvím v KSČ i s následným pašováním skla do Rakous, mluví o napalování francouzské rozvědky i o žebrání v Praze a okolí (faktickém). Tehdy psal otevřeně protistalinskou sbírku básní *Totální realismus* (1950) a poému *Pražský život*, v následujících létech pak texty, které v 70. letech zhudebnila rocková kapela The Plastic People of the Universe, jejíž zákaz na podzim 1976 podnítil vznik Charty 77. Setkáním s Hrabalem jeho duch věrného tehdy trockisty a politického polemika a hledače politologických řešení neřešitelné společenské situace počátku 50. let nepřikládá větší význam.

„U Hrabala například, jsme skoro ani slovo neztratili o politice, nejvýš o marxistické filozofii, Hrabal si zřejmě moc dával pozor, a já jsem si toho nevšiml, že dává tak opatrně pozor, a mlel jsem spolu s Vladimírkem o krásách moderního umění, o surrealismu dávno oplakaném, a přece tolik milovaném, a dadaistech a o tom šíleném explosionismu...“ Přiznává, že i s Hrabalem – říkal mu opravdu doktore – filozofovali, ale „hlavně byl Hrabal přes tu srandu. Pili jsme pospolu velmi bohatýrsky a přechoasto se na nás přitom koukal Vladimírek, který pití moc nedal. Tady se vedly hlavně hovory o umění.“

Bondy napsal vzpomínky na svou *undergroundovskou* minulost v roce 1981, přešel je na konci roku 2002. Schválně jsem si počkal na jeho návštěvu v Praze.

„Bylo to moc pěkný,“ řekl mi rovněž březnu 2003 na dotaz o svém strohém vyjádření v knize (které do dalšího vydání nebo svazku přetrvá). „Moc nás těšilo se setkávat, bylo to plné srandy. Snažili jsme se přivést své další přátele, někoho dalšího, ale neosvědčilo se to. Patřili jsme prostě k sobě tři. Bohumil, což ne každý ví, byl velmi vzdělaný, takže byla radost vést s ním filozofické rozpravy. Vladimírek měl zase neuvěřitelné nápady, byl plný *erupce*, schopen hlavou prorážet zeď, což nakonec také dělal.“ (Vida, jak je třeba ověřovat, co se na papír otiskne.) „Měli jsme pocit, že žijeme veselou dobu. Přitom šlo o existenci, o život. Záviš Kalandra, u něho

jsem byl stejně jako u Teigeho mnohokrát, byl popraven. Zatočila se mi hlava. Připadalo mi to nemožné. Zapřísáhl jsem se, že budu bojovat proti Sovětskému svazu do konce svých dnů. Větší rozum než my měli naši rodiče, kteří se nás snažili krýt, pomáhat, mě otec přivedl na *figl* unikat prostřednictvím pobytů v blázinci.“

„Je třeba říkat mladým lidem o tom, co bylo. Každý agresor zabral vždycky především historickou paměť,“ dodal Bondy. „Dnešní mladé generace nevědí, že je jim brána historická paměť, že se rodiče bojí mluvit o tom, co bylo v jejich generaci dobře a o čem si i se svými rodiči a dětmi mysleli, že o to nikdy už nemohou přijít.“ (Nejde tu už tak o literaturu a tak nechám zbytek na Bondyho portrét v další knize.)

Od roku 1935 se datovalo Hrabalovo celoživotní přátelství s hudebníkem a básníkem Karlem Maryskem, jejich zájem o literaturu je přivedl v roce 1945 ke společnému *Manifestu neopoetismu*. Na přelomu 40. a 50. let se Hrabal sblížil s řadou dalších osobností (mj. s Jiřím Kolářem, Josefem Hiršalem, se kterým přispíval do samizdatového sborníku *Život je všude*. Přispíval také do undergroundové edice *Půlnoc*). Psal experimentální prozaické texty *Kain*, *Slavná Wantochova legenda*, *Utrpení starého Werthera*. (1952).

Ve smyslu teorie tzv. umělého osudu, experimentální snahy utvářet vlastní život proti přirozeným dispozicím a vytvářet si tak předpoklady umělecky naléhavé tvorby, odešel tedy v červnu 1949 na brigádu do kladenských hutí. Dělal u martinských pecí v ocelárně Poldi. On, „doktor“, jak ho všichni nazývali, v jedné řadě s kladenskými dělníky, potomky těch, kdo přišli v polovině 19. století stavět „černé“ Kladno, s revolučními snílky, ale i s bývalými majiteli továren a bank, intelektuály a živnostníky, které mocenský převrat zahnal mezi „dělnickou třídu“. Tento střet hodnot, světů, životních osudů Hrabala fascinoval a koval jeho poetiku. Jak by nemohl být v kladenských hutích po únoru 1948 přítomen duch velkého pábitele strýce Pepina! Jak jsem řekl, Hrabal viděl na vlastní ruce, jak se z nepotřebného šrotu stává nová litina, ocel, jak se starý svět mění v ohni a dýmu na nový. Přece miloval kontrasty. Naučil se nelitovat toho, co odchází, co mění svou strukturu a získává novou. Naučil se být očitým svědkem, který musí zapsat a napsat všechno, co ho dojíká a současně pobuňuje, že musí vydat na psacím stroji svědectví ne o každé události, ale o jistých uzlinách reality, jako by si stříkal na bolavý zub studenou vodu.

V červenci 1952 utrpěl těžký úraz hlavy. Utržené železné kolo mu dokonce prorazilo lebku. Moc si z toho nedělal. Ještě ten den šel na schůzku. Po nemocniční léčbě následovala dlouhá pracovní neschopnost, měsíc rehabilitace v sanatoriu ve Vráži u Písku. V dubna 1953 byl konečně uznán schopným k lehčí práci. Všechno bylo najednou jinak, jen osudové spojení života s literaturou se ukázalo jako nevratné. Vrátil se do Poldovky, ale bylo zřejmé, že už nemůže dojíždět a potřebuje méně namáhavou práci. Opustil tedy Kladno a v říjnu 1954 nastoupil v pražských Sběrných surovinách. Ve Spálené ulici, v té dnes již zrušené sběrně starého papíru, kde sloužil do února 1959, potkal Hrabal svou druhou velkou inspiraci – bývalého vzpěrače, skokana o tyči a ragbistu Jindřicha – Heinricha Peukerta, zvaného Haňta. Píše o něm povídku, která později vyjde s názvem *Baron Prášil*.

Strojopisy Hrabalových textů se pomalu dostávají do oběhu. Právě Jiří Kolář s Josefem Hiršalem vydávají v roce 1956 strojopisný almanach *Život je všude*, kde je pět Hrabalových próz, jako příloha *Zpráv Spolku českých bibliofilů* vycházejí jeho *Hovory lidí*. Spisovatel Hrabal se vydal za čtenářem. Zatím ale pořád ještě tahal kulisy za rohem svého bydliště, v libeňském divadle S. K. Neumanna. V roce 1962 mu jeho milovaná žena Eliška, s jejímž odchodem počátkem 80. let se nikdy úplně nesmířil, poradila, aby opustil místo kulisáka a statisty a věnoval se cele psaní.

V roce 1963 vyšla sbírka povídek *Perlička na dně* a bylo to zjevení. Po roce přidal další, nazvanou *Pábitelé*, a fenomén Hrabal byl na světě. O jeho zdrojích se tehdy všichni mohli jen dohadovat. V prostředí literatury vedené k výrazné společenské, až propagandistické funkci „socialistické literatury“ působily jeho prózy jako zjevení, jako hold obyčejnosti života vnímaného bez ideologických klapků na očích. Jako zpěv nezávislého básníka hledajícího onu pomyslnou „perličku na dně“, což samo dává lidskému bytí smysl. I z tohoto důvodu patří Hrabal (podobně jako Fuks, ten ovšem z jiných důvodů) k největším osobnostem nejenom české literatury 20. století.

Nikdo tak nedokázal spojit génia dvou velkých pražských spisovatelů Kafky a Haška jako on. Společně vnímat zdánlivě neslučitelné. Prociťované odcizení ho přivedlo k pochopení prvního, znalost hospodských vypravěčů a záliba v kontrastu, v „pražské ironii“, jak sám říkal, ho sblížila s druhým.

Abychom postoupili dopředu, musíme se na chvíli vrátit. Psal se rok 1924, když se v nymburském pivovaru objevil otcův bratr Josef. Neustálým „řvaním“, protože jinak než křikem se nevyjadřoval, zdůrazňoval, že přijel na čtrnáct dnů, maximálně na měsíc, na rok. Nakonec zůstal s rodinou trvale a Bohumil s ním svázal vlastně celý život. Dokonce víc, i svoje dílo.

„Můj otec byl ambiciózní muž,“ říkal Hrabal, „prací chtěl udělat díru do světa a na nic jiného nemyslel. Můj opravdový otec je strýc Pepin.“ Muž s bílou námořnickou čepicí na hlavě plné fantaskních příběhů.

Podle diktátu strýce Pepina v roce 1949 sepsal *Utrpení starého Werthera*, základ textu k další úspěšné knize *Taneční hodiny pro starší a pokročilé* (1964). Nekorigovaný tok řeči vzniklý a zároveň zasutý kdesi ve vědomí se i díky Pepinovi stal metodou Hrabalovy tvorby poté, co si vyzkoušel portréty lidí obklopujících ho v Poldině hutí.

V onom roce 1949 bydlel Hrabal v podnájmu v Praze a strýc Pepin za ním přijížděl z Nymburka. Ve svém obvyklém stavu vytržení mu diktoval mnohokrát opakované historky, které Hrabal zapisoval na vypůjčeném psacím stroji a dnes už nikdo nezjistí, nakolik je upravoval. Existoval prý dokonce i magnetofonový pásek s Pepinovým hlasem, nejspíš se ale ztratil ve víru změn a stěhování. Nakonec to ani není důležité.

„To jsme celkem sedmkrát psali ty ‚protokoly‘, což byl Pepinův výraz,“ vzpomínal Hrabal, „a mě nakonec začal bavit ten proud vět, příběhy jsem už tolikrát slyšel vyprávět doma a ve společnosti na břehu Labe, u sousedů, ale tak jako správný chasid jsem se divil a předstíral úžas, který jen přiléval olej do hasnouceho zdroje vyprávění, dokonce jsem nosil strýci pivo s rumem, aby hovořil ještě a ještě, až do únavy; teprve psáním jsem shledal, že ty příběhy bez ladu a skladu nakonec mají svůj řád, už jsem dopředu býval napjatý, zda strýc Pepin nezapomene na nit, kterou přetrhl... a opravdu, strýc za několik minut, za dalšími příběhy, které musel zničehonic vyprávět, zase se vrátil, navázal tam, kde před téměř dvěma stránkami přestal, a vyprávěl dál, aby opět stržen naléhavostí obrazu, který před ním vyrostl jako atomový hřib, musel ten zázračně se objevivší obraz dovyprávět, někdy i tento obraz se štěpil a jako ohňostroj vybuchoval dalšími obrazy.“

Bylo by ale ploché spatřovat v Hrabalově próze jen přepis strýcova vyprávění. Jeho „nelogičnost“ doprovodil vlastním pábitelským viděním a citem a tak dotvořil text. Podle mého se tady dotýkal přímo dřeně Haškovy poetiky prosazované v

povídkách, při stavbě Švejkovy postavy i jeho mluvy. Řekl bych, že si to sám uvědomoval, proto mluvil o „pražské ironii“ i o svém bytostném vztahu k Haškovi.

Přečtěte si něco: „Velká doba žádá velké lidi. Jsou nepoznaní hrdinové, skromní, bez slávy a historie Napoleona. Rozbor jejich povahy zastínil by i slávu Alexandra makedonského. Dnes můžete potkat v pražských ulicích ošumělého muže, který sám ani neví, co vlastně znamená v historii nové velké doby. Jde skromně svou cestou, neobtěžuje nikoho, a není též obtěžován žurnalisty, kteří by ho prosili o *interview*. Kdybyste se ho otázali, jak se jmenuje, odpověděl by vám prostince a skromně: „Já jsem Švejk...“ A tento tichý, skromný, ošumělý muž jest opravdu ten starý dobrý voják Švejk, hrdinný, statečný, který kdysi za Rakouska byl v ústech všech občanů Českého království a jehož sláva nezapadne ani v republice. Mám velice rád tohoto dobrého vojáka Švejka, a podáváje jeho osudy za světové války, jsem přesvědčen, že vy všichni budete sympatizovat s tím skromným, nepoznaným hrdinou. On nezapálil chrám bohyně v Efesu, jako to udělal ten hlupák Herostrates, aby se dostal do novina školních čítanek. A to stačí.“ Neměli jste na chvíli pocit, že jste se začetli do Hrabalova jazyka? (Kdo ale napsal ty řádky první?)

„Poslušně hlásím, pane nadporučíku, že rozumím. Není nic hroššího, než když člověk lže. Jak se začne zaplítat, tak je ztracenej. V jedné vesnici za Pelhřimovem byl nějaký učitel Marek a ten chodil za dcerou hajnýho Špery, a ten mu dal vzkázat, že jestli se bude s holkou scházet v lese, že mu, když ho potká, pustí do zadnice z ručnice štětiny se solí. Učitel mu dal vzkázat, že to není pravda, ale jednou zas, když se s holkou měl sejít, tak ho ten hajnej natrefil a už chtěl na něm udělat tu voperaci, ale on se vymlouval, že prej sbírá květinčky, potom zas, že šel chytat nějaký brouky, a zaplítal se čím dál tím víc, až nakonec vodpřísáhnul, jak byl celej ulekanej, že šel klást voka na zajíce. Tak ho milej hajnej spakoval a vodved na četnickou stanici, votamtud to šlo k soudu a učitel by byl býval málem zavřenej. Kdyby byl řek holou pravdu, tak dostal pouze ty štětiny se solí. Já jsem toho mínění, že je vždycky nejlepší se přiznat, být vtevřenej, a když už něco provedu, přijít a říct: ‚Poslušně hlásím, že jsem proved tohle a tohle.‘ A co se týká tý poctivosti, je to vždycky moc hezká věc, poněvadž s ní člověk vždycky nejdál doje. Jako když jsou ty závody v chůzi. Jak začne fixlovat a běžet, je diskvalifikovanej. To se stalo mému bratranci. Poctivej člověk je všude váženej, ctěnej, spokojenej sám se sebou a cítí se jako znovuzrozenej, když jde ležet a může říct: ‚Dneska jsem byl zase poctivej.‘“

Neměli jste zase pocit, že posloucháte pábítelově vyprávění, nebo výkladům strýce Pepina, oněm „protokolům“, které s ním sepisoval synovec (který ho přitom napájel pivem a rumem)? Hrabalova pražská ironie v krystalické slovesné podobě.

Po prvním vydání jeho knih vždy následovalo druhé. Po Ceně nakladatelství Čs. spisovatel v roce 1963 mu byla udělena Cena nakladatelství Mladá fronta za nejlepší knihu roku 1964. *Taneční hodiny pro starší a pokročilé*, jediná jakoby nekonečná věta bezuzdného monologu zestárlého, vychloubačného pábitele, a *Inzerát na dům, v kterém už nechci bydlet* (1965) se brzy překládají do italštiny, francouzštiny, maďarštiny a polštiny. Hrabalovi začala rozumět celá Evropa. Není divu, že se po desetiletích opět vydal na cesty.

Navštívil Vídeň, Stuttgart, Berlín, Paříž, Londýn, Curych, New York, přilákal ho Sovětský svaz, Lvov, Oděsa i pobřeží Jugoslávie.

V roce 1966 natočil Jiří Menzel *Ostře sledované vlaky* (1965) a získal za ně Oscara (1967). Předtím se podílel i na povídkovém filmu *Perličky na dně* (1965, spolu s Janem Němcem, Evaldem Schormem, Věrou Chytilovou a Jaromilem Jirešem). V roce 1965 natočil Juraj Herz *Sběrné surovosti*. Když přeskočíme čas a

postoupíme dál, dostaneme se k „menzelovské klasice“, jedinečným snímkům *Postřiziny* (1980) a *Slavnosti sněženek* (1983). Jako film s hrabalovskou poetikou bych tu připomněl i *Něžného barbara* Petra Kolihy, kde hrál Hrabala Jiří Menzel, Bondyho Arnošt Goldflam a Boudníka Bolek Polívka (1990). Divadelních adaptací Hrabalových knih bylo nepočítané.

Po chvíli, kdy mu paprsky štěstí ozařovaly tvář, se přes ní spustily smuteční závoje. V roce 1966 umírá otec Francin. O rok později strýc Pepin. V roce další z „českých“ osmiček, 1968, se přítel Boudník pokusil o jednu ze svých sebevražd, a bohužel se mu zdařila. Bohumil mu promluvil nad rakví. Krátce na to odešla na věčnost maminka, s jejímž odchodem se dlouho nemohl smířit. (Jen on věděl, zda se s touto ztrátou vůbec vyrovnal.) Byla mu téměř vším.

Nedosti tomu. Od roku 1969 do roku 1976 v Československé socialistické republice oficiálně nevyšla jediná Hrabalova kniha. Zabavili a zamkli do trezoru *Skřivánky na niti*. K divákům se dostali až po dvaceti letech a hned získali na Mezinárodním filmovém festivalu v Berlíně hlavní cenu. V roce 1970 putovaly do stoupy celé náklady jeho sbírky novinových článků a rozhovorů *Domácí úkoly* a sebrané prvotiny *Poupata* (prózy z let 1938 – 1952) doprovázené ilustracemi Vladimíra Boudníka (vyšly nakonec v roce 1982 v exilu, v Indexu Adolfa Müllera v Kolíně nad Rýnem. Jak se nám to všechno pěkně propojuje, postupuje).

Odstupme však na chvíli od spisovatelovy osoby k jeho životní partnerce. Od roku 1955 totiž stála po Hrabalově boku Eliška Plevová, Pipsi, s níž spojil před svědky život 8. prosince 1956. Byla ženou, kterou nepřestal nikdy nosit v srdci. Při procítění osudu této usměvavé bytosti se rovněž dotkl existenciálních rozhodování.

Eliščina otce, sudetského Němce, správce dřevoprůmyslového podniku v Břeclavi, poslali po válce i s rodinou do sběrného tábora, kde je ovšem rozdělili. Vše dopadlo zdánlivě dobře, rodina mohla začít „nový“ život v Piešťanech. Rodiče ovšem snili o vystěhování do Německa, povolení k výjezdu nakonec dostali jen otec a matka... Devatenáctiletá Eliška s mladším bratrem museli v roce 1945 zůstat v Československu, rodiče je totiž posílali do českých škol... Když se s Hrabalem poznala, pracovala nejprve v kuchyni pražského hotelu Paříž, odkud mu nosila kastrůlky s jídlem, později v hotelu Palace. Nakonec skončila jako on ve Sběrných surovinách. Přesto se rozhodla manžela živit, aby se mohl cele věnovat tomu, co měl snad rád víc než svůj život, totiž psaní.

V roce 1970, kdy mu zemřela matka, v den, kdy velice přšelo, svázely k ní tři nákladní auta celé vydání Hrabalových *Poupat* určených ke skartaci. Ona musila zvážít jednotlivé balíky, napsat na ně průvodku a odeslat do papíren či šrotoven ke zničení. Krutá, nelidská ironie osudu. Jen jejím přičiněním se tak zachránily některé výtisky.

V této době „bezžití“ objevila Eliška inzerát na chatu v Kersku, asi třicet kilometrů od Prahy, nedaleko Nymburka, „městečka, kde se zastavil čas“. Od té doby patřil Hrabal i místním lesům, polím a mezím, opět se vrátil do polabské nížiny, k řece svého dětství. A objevil další hospůdky, v nichž hasil žízeň po psaní i po životě.

„Pipsi byla bezva,“ připomněl mi vlastní zážitky Oldřich Hamera, žák Vladimíra Boudníka a Hrabalův přítel. „Jednou jsme přišli hodně v noci a měli pod čepicí. Jak jinak. A samozřejmě jsme šli do vedlejší místnosti „kloktat“, jak říkal Bogan, v lahvi od minerálky měl vodku, aby to tak nekřičelo. Pipsi už dávno připravena na spaní, v natáčkách a županu, se se mnou pak loučila slovy: „Mám vás ráda, ale přijďte jindy, v jiný čas.““

Svůj největší literární odkaz, román *Obsluhoval jsem anglického krále*, příběh vzestupu a pádu číšníka Jana Dítěte, nosil Hrabal v hlavě od šedesátých let. Prvotním *impulzem* mu podle jeho pozdějšího nakladatele Václava Kadlece bylo vyprávění hostinského z hotelu Modrá hvězda v Sadské o jeho učňovských letech, které Hrabal propojil s mnoha dalšími příběhy. Nakladatelství Československý spisovatel s ním dokonce již v roce 1966 uzavřelo smlouvu na knihu tohoto názvu. Hrabal ji nakonec napsal za osmnáct dní v létě roku 1971. O oficiálním vydání však nemohl ani snít. Román vyšel v opisech v disidentských edicích Petlice (1973) a Expedice (1976), v roce 1980 v nakladatelství Index v Kolíně nad Rýnem pod titulem *Jak jsem obsluhoval anglického krále*, o dva roky později ho opět s „klasickým“ už názvem u nás poprvé vytiskla Jazzová sekce. Ve státním nakladatelství vyšel poprvé v polovině roku 1989, samostatně už v nových podmínkách o rok později. V zahraničí byl vydán v sedmnácti jazycích!

Působivý je nejen příběh sám, ale román má vyznění i v druhém plánu, v onom největším literárním mistrovství. Kouzelné jsou pasáže z učňovských let pikolíka Jana, který se při své fyzické malosti toužil stát velkým nějakým jiným způsobem, když se mu to na „place“ nemohlo podařit. Vyprávění je poměřováno obecnou národní historickou zkušeností a samozřejmě osobní zkušeností každého čtenáře. Hrabal mistrovsky pracoval s několika vrstvami kontrastů. Myšlení číšníka Jana je omezeno rozlohou restauračních sálů, v nichž mj. obsluhoval habešského císaře. A jelikož je tam vše poměřováno cinkotem peněz, nakonec i mezi slečny paní Rajske, které ho dokáží obdarovat největší rozkoší, včetně té, že si ho jediné považují, přišel přece zaplatit, tak touží mít peníze, hodně peněz.

Láska k německé dívce v době Protektorátu Čechy a Morava vyvolává další kontrast, který korunuje Janovo vědomí o vraždách českých vlastenců nacistickými okupanty ve chvílích, kdy musí vyvinout největší úsilí, aby ze sebe dostal sperma nutné k lékařskému posouzení, zda může být využito ke zrození té správné germánské rasy! Opět napětí mezi vytouženým snem a neúprosnou, absurdní realitou. A cožpak zklamání, kdy se hrdina konečně dopracoval k milionu a není mu to nic platné, úctu bývalých milionářů si nezíská ani v pounorovém prostředí sběrného tábora, kde nakonec ani jim peníze nepomohou; Jana za sebe rovného však uznat nehodlají. Z velkého snu mu zbyl jen debilní syn...

Dalším dílem, které mu také zajistilo trvalou úctu, je *Hlučná samota* (1976). Světové téma. Není divu, že velký francouzský herec Philipp Noiret nezaváhal, když mu režisérka Věra Caisová nabídla roli Haňti. Hrabal se natáčení účastnil, mihnul se také v epizodní roli. Sami diváci ale malým zájmem rozhodli o působivosti tohoto režiséřčina debutu v celovečerní filmové tvorbě. Škoda.

Hrabal se v knize opět vydal na „odvrácenou stranu Měsíce“, mezi lidi přehlížené, o něž světlo televizní reklamy nezavádí. Přesto vedou každý den své malé velké bitvy. Inspiraci získal jako balič starého papíru ve Sběrných surovinách ve Spálené ulici číslo 10, vedle kostela Nejsvětější Trojice. Šéfem mu tam byl bývalý ředitel banky, jehož skvělá kariéra skončila v roce 1948, pomocnou dělnicí pak bývalá dáma „z lepší společnosti“, žena taktéž bývalého ředitele velkého podniku, který byl po únoru odsouzen do vězení a ona tak přinucena žít sama, na což nebyla samozřejmě zvyklá. A potom Jindřich Peukert, předobraz Jindřicha Haňti.

Jeho příběh je na první pohled prostý – nad lisem, v němž presuje starý papír a všelijaké odpadky spolu s knihami plnými krásných a hlubokých myšlenek, medituje tak dlouho, až ho chtějí pro pomalost přeložit do balírny čistého papíru. Naprostá katastrofa!

Pro Haňtu je všechno, čím se při lisování popsaného a použitého papíru zabývá, příležitostí k vyptávání se sebe sama. Rájem je mu podzemí, v němž se celý život pohybuje, peklo představuje zemský povrch, protože tam žijí lidé, kteří dávají

ničit krásná a moudrá poselství knih, možná klíč k životu a k poznání jeho smyslu. Hrabal tak postihl jeden rys doby, v níž rukopis vznikal, a vykreslil přirovnání nové krásy.

„Dneska jsem navštívil topiče pod státní bankou, byl to nějaký univerzitní profesor... když přiložil, tak seděl u stolu a pracoval na spisku o tom, jak čtvrtý stav se vylidnil, jak dělníci odešli do nadstavby... a zjistil, jak třicet univerzitně vzdělaných lidí dneska je zaměstnaných jako topiči, že padesát lidí s titulama dneska jsou vrátní, že tisíce bejvalejch soudruhů řídí nákladáky a dělají taxikáře, zkrátka že ti, co byli páni a dělali nadstavbu naší společnosti, tak teď posílili ten čtvrtý stav natolik, že tvoří speciální třídu, posílenou stovkami sociologů a spisovatelů a techniků a vědeckých pracovníků, takže ti, kteří jsou na dně, tvořejí vlastně intelektuální vrstvu velkých kvalit... To mi vše vykládal ten fousatej kluk a měl krásný oči, když krácel, aby znovu přiložil, měl takovou elegantní chůzi, byl to ušlechtilý člověk, svrženéj anděl...“ napsal v druhé rukopisné verzi *Hlučné samoty*. V knize ukázal, že nebesa se zřítily. Nebesa „nejsou humánní“, jak stále opakuje Haňťa. A tak se svržení anděl uchýlili z povrchu zemského do podzemí, kde dovedli vytvořit svůj malý ráj. Ona lůza, mající v sobě více lidskosti než študovaní a pomazaní.

Hrabal se opět projevil jako mistr kontrastu, jako vladař toho, čemu říkal „pražská ironie“. Přestože Haňťa vstřebal stovky a stovky knih, které musel zničit, nedozvěděl se, nač se celý život tázal. Snad byla nejdůležitější láska. Nakonec zjistil, že to podstatné se stejně z knih nevyčte, ale musí se prožít. A když jednomu dojdou síly k odporu nepřízni okolního světa, život končí. Po vzoru Seneky a Sokrata. V jiné verzi románu Haňťa o své sebevraždě pouze sní. (Jak daleko anebo blízko bylo pro Hrabala jako autora i člověka od snu ke skutečnosti?) Haňťa odešel do svého druhého ráje.

Už z doby prenatalní byl Hrabal prostoupen pocitem viny. Existuješ, tedy jsi vinen. Onen těžko vyslovitelný pocit, snad původně boží trest za Adamův hřích, kterým se vyhnal s Evou z ráje. Kdoví? Však si také jednou Hrabal zapsal: „Odpusťte smrtelný hřích a zapomeňte, že jsem se narodil.“

„Jednu neděli, když jsem ještě byl v bříše mé maminky, můj prchlivý děd před obědem vytáhl ji i se mnou v jejím bříšku na dvůr, strhnul pušku a řval... Klekni si, já ti zastřelím! A moje maminka, odrostlá holčička, spínala ruce a prosila za mne... Nakonec vyšla babička a řekla... Pojdte jezť, nebo to vystydne! A tak jsme šli, moje dánská dáma, jezť a já jsem tady... ale ten strach přes bříško mojí maminky zůstal ve mně...“ napsal v roce 1990 v *Dopisu Dubence* nazvaném *Totální strachy*, kdy ho dánská novinářka přiměla k sebezpytování, proč chodil během normalizace k Tygrovi a nebyl zavřený v kriminále.

Postupem času v sobě vypěstoval pocit odpovědnosti nejen za sebe, ale prakticky za celý svět. Jakkoli byl schopen sledovat zánik „starého“, čehož zdánlivě nelitoval, dokázal přijmout pocit viny za všechno zlé, s čím se kdy setkal. Když sledoval kruté dějiny navzájem se vraždících lidí, bylo mu, jako by to zavinil on sám nebo jako by on sám byl obětí. Souběžně zažíval pocit vykoupení ze svých vin. „Ty velké masakry, to jsem já.“

„Uvědomění si porážky je počátek vítězství,“ napsal také. „Ale! Svět není nic samého než samé vítězství a lidé nedělají nic jiného, než že pořád vítězí, tak jako po srážkách aut na celém světě to vždycky zavinil ten druhý, ne já. Počínám vítězit, že se přiznávám k malérům, které se mi nestaly, беру na sebe havárie, které jsem nezavinil, tak všechny prohry jsou moje vítězství. Nejkrásnější nemoc na světě je

zdraví. Většina lidí je tak nachcípáná, že opak je výjimkou. Musí člověk být hodně nemocný, aby pak mohl být zdravý.“

Sám sebe vůbec nešetřil: „Děsně jsem zestárl, lžu, kudy chodím, pravdu nevidím, ani skrz brlinky, ani skrz laťový plot nepravd a polopravd, kterými jsem se oplatil. Ale lotr a podlec, který říká svoji lotrovskou a podlou skutečnost, blíží se víc pravdě než pokrytecký moralista... Maminko, proč nejsou holky kluci?“

Jak už jsem uvedl, jako jeden z mála spisovatelů se po listopadu veřejně v eseji vyzpovídal ze svých vztahů s „režimem“ a se Státní Bezpečností. Se svými „chybnými výkony“. (A přiznal se, že pobýval, i když jen měsíc, dva, v komunistické straně. Než zjistil, že tato organizace vyhlašující velké sny není šálek jeho čaje.)

„Tak co chcete?! Chcete se kamarádit s Vaculíkem anebo chcete jet na pláž v Thessaloniké? A díval se na mne a já jsem dál bledl a zakoktal se... a usměvavý úředník mi hladil hřbet ruky a já, i když bylo léto a byl jsem opálený, cítil jsem, že jsem bledý... jeho pomocníci vypadali jako pomocníci z Kafkova Zámku, pomocníci zeměměřiče K... Moje žena Pipsi... Radívala mi, pošli je do prdele! Ale já jsem si zadal, já jsem už byl v tom, a navíc mi přibyl Jarda Kladiva (to byl významný historik kultury, mj. před a po srpnu 1968 děkan Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, ovšem než byl vyhozen), který mne U tygra přesvědčil, že on jediný může o mně napsat můj životopis... a tak jsem mu nosil všechny ty moje texty a poznámky a sedávali jsem u piva, někdy i u něj, a tak jsem se dostal zase s Jardou do samizdatů, přicházela dáma odněkud z ministerstva, a já jsem jí dával texty a ona mi je vracela, originál a tři kopie a já jí dal stovku tuzexových bonů... a k tomu jsme měli knihačku, která nám ty knihy vázala, a tak jsem navíc měl obtížené svědomí tou dámou, která nám vázala ty naše strojopisy do knih v krásných deskách... a proto jsem s fízly mluvil slušně, uhýbal jsem a nemohl jsem se dočkat, až se rozejdeme a já budu sám a trnout, kdy se zase setkáme, protože vždycky jsem něco přeci jen řekl a tak měli úředníci ministerstva na *lanči*, do Belvederu někdy přišli dva, někdy i tři, a já jsem jim podepisoval svoje knihy, srdečně a přátelsky, ale oni sledovali nepřímými otázkami, kde se ty moje samizdaty tisknou a kdo dodává papír a s kým se stýkávám... a já jsem, abych měl pokoj, vždycky něco řekl, co jsem pak litoval a hroutil jsem se...“

Karel Srp, který se spolu s dalšími z Jazzové sekce zasloužil o vydání *Anglického krále*, mi vyprávěl, že po domluvě s hlídači vězňů na Pankráci tiskli knihu právě u nich. Tehdy nebylo tak jednoduché dostat se k tiskařskému lisu, všechny rozmnožovací stroje byly evidované, ale jako vždy, pod svícnem bývala i tehdy největší tma. I tohle patří k tehdejší době, i to patří k Hrabalovi.

„Líbil se mi na něm vůbec přístup k životu,“ řekl mi ještě Oldřich Hamera. „Hrabal měl přitom dvě tváře: jednu přívětivou a druhou, řekl bych, vyhazovací. A rád je střídal. Seznámil mě s ním Vladimír Boudník, to bylo v roce 1964, kdy se v libeňské restauraci Šumava i jinde scházela parta literátů, výtvarníků. Vladimír a Stanislav Vávrové, Marysko, Vladimír Merhaut atd. S Boudníkem jsem se zase seznámil v ČKD, v závodě Trakce, kde jsem dělal po vojně opraváře strojů. Když mi tam Vladimír ukazoval svoje Básně pro Helenu, tak jsme zjistili, že to bylo pro mojí tetu, s níž chodil, když ještě byl v Kovoslužbě.“

Maličko odbočím. Díky Boudníkově podpoře začal dělat Hamera první grafické listy s motivy Barrandových *trilobitů*. A Vladimír mu také zahajoval v roce 1967 první výstavu monotypů v Mikrobiologickém ústavu v Krči. Tam vybojoval dvouhodinovou teoretickou, diskusní bitvu s odpůrci svého směru: explozionalismu. Nebojoval za sebe, ale za svého žáka (a za stejné ideály). To mu šlo líp, než když oslíhoval kamarády Hrabala a Bondyho, nebo dělníky na Kladně nebo v ČKD, které chtěl také získat pro nové umění. Mohl se hádat o své sny, o svou práci.

Hrabal také Hamerovi věnoval krásné řádky v *Domácích úkolech z pilnosti*: „Od dětství propadl Oldřich Hamera chlapecké vášni sbírat krásné kamení, hledat a

nacházet je ve skalách a kamenných lomech a na březích potoků a řek, až neodolal a s ještě větším nadšením sestupoval do slují a jeskyní, aby tam hledal... co? Sám asi nevěděl. Jenom přesně cítil, že nacházet jiné a jiné materiály je vzrušující, že rozlomený kámen voní odemknutou strukturou víc, než všechno to ostatní... A tak se stalo, že Hamera našel ve skále otisk, který jej poznamenal na celý život.

V chvějících se prstech svíral *trilobita*... A bylo v zákonitosti podivuhodných setkání, že se spřátelil s grafikem Vladimírem Boudníkem, který Hameru pozval na večeři, a než ten dojedl, Vladimír špičkou boty vytáhl zpod kanape satínýrku, nanesl rychle na list základní barvu, a pak několika mocnými úderý barev a tvarů prohnal tak vyšňořený list satínýrkou na druhou stranu a ukázal, kterak tímto způsobem může tvoří každý. A Oldřich Hamera uviděl, že tady je počátek jeho nového života, že se roztrhla nebesa, a on, který do této chvíle věděl pouze CO, od této chvíle začíná vědět i JAK, uviděl, kterak variace a nuance tiskařského řemesla, hmatavé prožitky tiskařské černě, cit pro materiál se propojily s obsahem jeho minerální touhy. A v ten čas večeře u Vladimíra Boudníka našel Hamera i to svoje PROČ, ten dostatečný důvod, který je hnací silou, perspektivou, za kterou lze neustále jít, mýdlem, kterého mytím neubývá, ale naopak.“

„Bogan měl dobré srdce, kdo se někdy zmínil, tak tomu pomáhal,“ vyprávěl mi Hamera. „Jednou jsem se svěřil, že by kluk chtěl nějakou věžovou aparaturu, ale jako dělník jsem vydělával dvanáct stovek měsíčně, z toho se to pořídit nedalo. Hrabal měl už tehdy peníze, protože on nic kromě piva a toho, co nosil zrovna na sobě, ani nepotřeboval. Takže když za námi přišel syn Norbert, skoro dvoumetrový klacek, Bogan mu povídá: ‚Tady máš peníze na tu aparaturu, aby je tatínek nepopil.‘ Když v roce 1968 na Mikuláše spáchal Vladimír Boudník sebevraždu, tak jsem založil samizdatovou edici *Explosionalismus*, kde jsme mapovali Boudníka. Potom jsem pro Vaculíkovu edici Petlice udělal *frontispis* pro Hrabalova *Něžného barbara*. Značka *Pražské imaginace* je také moje, ale to už je tak dávno...“

Když zavřeli jednoho známého malíře, tak se Hrabal jen zeptal: „Kolik má dětí?“ „Tři.“ „Tak to máme třicet tisíc.“ A hned druhý den, pěkně brzo ráno vstal a šel do spořitelny a odnesl v sítovce jeho manželce třicet tisíc. To nebylo málo peněz a plno věcí se penězi ani nedá poměřit.“

Hrabal pocítoval odpovědnost za kdejakou špatnost světa. Měl rád kočky, jež mu asi trochu nahrazovaly novou generaci, kterou člověk zpravidla přivede na svět. Když se tak nestane, uplatňuje se podobný mateřský či otcovský vztah i ke zvířatům. Hrabal tak vnímal odpovědnost i za ně, jako rodiče za své potomky. Je to tak. Svůj díl péče, viny i za nevykonané, spatřoval v kočce či psu, jejichž jas v očích vyhasl na silnici. I z toho vinil sám sebe.

„Když obracím rýčem zem, jako bych si vkřupnul rýč do hrudi, když motykou okopávám zeleninu, jako bych si motykou tloukl do hlavy, když zatloukám kůly k rajčatům, jako bych si do srdce vrážel kůl, když řežu vrbové proutí na dýnovačku, jako bych si uřezával prsty. Každé moje jednání se mi vrací, a tak jsem každý den svědkem a příčinou svých dramát. Spasen budu jedině láskou ke kocourům, ač bych je každý den nejráději zastřelil. Ovšem kdopak by nechtěl zastřelit Boha, kdyby byl k trefení.“

Hrabal po autonehodě, při níž se on i Eliška srazili s kamionem a z níž vyvázli s minimálními následky (polámal si „jen“ žebra), vnímal vše jako trest za kočky, které předtím viděl na silnici a nedokázal je uchránit.

Vinen jsi, vinen svým pouhým zrozením, vinen jsi nezabráněním zločinům druhých.

Jako by řekl s Franzem Kafkou: „Nepřinesl jsem si, pokud vím, na svět vůbec nic z toho, co život vyžaduje, nýbrž jen obecnou lidskou slabost. S ní – z tohoto hlediska je to obrovská síla – vstřelil jsem silně do sebe negativní stránku své doby,

kteřá je mi přece velmi blízká, kterou nemohu nikdy potírat, nýbrž kterou mám v jistém smyslu právo zastupovat. Na nepatrných pozitivních stránkách, stejně jako na krajně negativních, jež se zvracejí v pozitivní, neměl jsem žádný zděděný podíl.“ Nebyla by to ale celá pravda. Hrabal miloval *dada*, poetismus a další básnické a básnivé směry. Ano, vnímal bolest, ale měl rád barvu, světlo, prostředí lidí, kteří si sami cosi vyprávějí, a ona naslouchá, nebo kteří poslouchají, co jim chce zrovna on sdělit. Pozorovací talent a schopnost vcítění mimořádně silné, řekl by psycholog.

Hrabal se s cílevědomou literární prací uzavřel více do sebe. Soustředil se na kamarády u stolu a na pobyt u psacího stroje, který se v Kersku rozehrával odleskem slunečních paprsků. (Někdy byl tak žhavý, až se zadržoval.) Sepsal svoje vyznání, *Morytáty a legendy* (1968). Následovaly *Rukověti pábitelského učně* (1970), veršovaná skladba *Adagio lamentoso* (1976) napsaná na počest Franze Kafky. Byl mu blízký, podobně jako Hašek.

Musel si ale rozumět především sám se sebou. Z odstupů času je to zcela zřejmé. Vracel se do městečka, kde se pro něj zastavil čas, napsal *Postřižiny* (1970, v samizdatové edici Petlice vyšly 1974, oficiálně 1976), vzápětí z něj vytryskla výpověď v románu *Obsluhoval jsem anglického krále* (1971). Následovalo opravdu *Městečko, kde se zastavil čas* (1973, vydáno 1991) a *Něžný barbar* (1973, vydáno 1990, premiéra divadelní hry 1981, zfilmováno 1989). Napsal další ze svých životních děl, *Příliš hlučnou samotu* (1976), kterému ještě předcházely *Slavnosti sněženek* (1975). *Samota* samozřejmě nemohla vyjít v oficiálních nakladatelstvích, vydal ji tedy také Ludvík Vaculík ve své samizdatové edici Petlice (1977).

Ostatní texty vycházely oficiálně ve státních nakladatelstvích s dvou až tříletým odstupem v desetitisícových až stotisícových nákladech, ovšem změněné podle lektorských posudků.

V souboru povídek *Krasosmutnění*, vzniklých z přepsaného *Městečka, kde se zastavil čas*, zakázaného k vydání, vypustil některé pasáže. Napsal *Nymfy v důchodu*, které vyšly pod názvem *Harlekýnovy miliony*.

Snad ještě víc než předtím, ho přitahoval vznik a zánik. Říkal, že to „je futrál, ve kterém je uloženo nikání. Vznikání a zánikání je přeříznutá houska namazaná čerstvým nikem. Nikání je to, co jsem já, který jsem ten, který jsem, nik, nikal, nikatel, nikáč, niklík, wer – den. Býti na vrcholku svých sil, je nikání.“

Chodil světem, díval se a prožíval příběhy. Každá dívka, která kolem něho v určitý den prošla, se během několika vteřin proměnila v jeho vlastním *bio* ve stařenu, sledoval, jak každým kýchnutím, které jí přisoudil, jí odpadlo maso z tváří, nakonec si vysmrkala nos a vypadly jí i oči. Jediným lehkým pohybem jí Hrabal (v duchu) shrnul vlasy a ten copánek mu zůstal v hrsti jak skalp nebo šátek. V jiný den naopak z každé stařeny, kterou potkal, trapoval nazpátek až k děvčeti a proměnil si ji tak, jak přesně vypadala před čtyřiceti lety. Pábitel, tvůrce, hybatel vlastní fantazie.

S odstupem času je stále zřejmější, že Hrabal přijal dvojí kříž. Chtěl zůstat sám sebou i promlouvat ke čtenářům z knižních vydání, a v tom případě se musel dopustit „chybného výkonu“, podrobit se řeholi cenzury i autocenzury. Tomuto útisku se však bránil tím, že souhlasil s publikováním původních textů v exilu i v samizdatu. A pomáhal zavíraným. Nakonec co je nejdůležitější? Po spisovateli zůstanou knihy. Stalo se tak.

V roce 1987 umíral dva měsíce jeho bratr Slávek, soused z Kerska. Několik měsíců potom i milovaná Eliška – Pipsi. Pohřbil ji v Hradištku u Kerska, kde nechal vytvořit rodinný hrob a přivést rodiče z Nymburka. Potom zbourali libeňský dům, Hrabal to pozoroval zblízka a procházel se po rozvalinách svého života. Umřel jeho přítel Karel Marysko.

Samizdatová edice Pražská imaginace Václava Kadlece vydala k jeho pětasedmdesátinám útlou knížku textů: *Kdo jsem*. Ve stejném, po listopadu už oficiálním nakladatelství Pražská imaginace vyšlo devatenáct svazků *Sebraných spisů Bohumila Hrabala*. Co na tom, že náklady většiny z nich byly už zlomečkem bývalých vydání... Celé dílo je ale souborně vydáno. Dík za to.

Hrabala opět lákaly cesty po světě, co by pobýval v prázdném bytě! Procházel se Moskvou, Londýnem, cestoval do USA – Washington, New York, Chicago... Setkal se s dvacet let neviděným kamarádem Arnoštem Lustigem a dalšími. Doprovázela ho tam April Griffordová, jeho Dubenka, které věnoval kus své tvorby a asi i duše.

V roce 1987 ho přijali do „normalizačního“ Svazu českých spisovatelů. Nepochybně mu nebylo lehké. Proč tak učinil, věděl jen on sám. Třeba se domníval, že tuto nabídku za vedení nového předsedy Michala Černíka dostane daleko více autorů; o „oficiálním vydávání jejich dosud zakázaných děl se vedla jednání“. Na první valné hromadě polistopadové Obce spisovatelů 5. prosince 1989, která se odehrávala v zaplněném hledišti dnes Švandova divadla (tehdy Realistického divadla Zdeňka Nejedlého v Praze na Smíchově), měl odvahu jen Ivan Klíma přiznat, že s ním dávno před vidinou politických změn jednal Michal Černík a nabízel mu ruku k opětné publikaci v „oficiálním“ světě. Nová generace oficiálně působících spisovatelů (a nejen spisovatelů, stojí za to se zeptat básníka a prozaika Jaroslava Čejky) považovala za svou povinnost pomoci spojení tří větví české literatury: tzv. oficiální, samizdatové a exilové. (Budík politického času ale tikal rychleji. A natahovaly ho jiné ruce, než měli ti, kteří chtěli svými silami změnit *anomálii* života.) Karel Ptáčník souhlasil s vydáním svého románu *Dům uprostřed města* (1985) i prózy *Fasáda* (1987). Nic víc. Jen publikoval. Neřekl nic. Snad i během rozhovoru s ním v polovině 90. let jsem vnímal ve vzduchu kroužící víry vzbuzené odporem druhých postižených. (Zadal si s „normalizačním“ režimem.)

Hrabal přijal tehdy pozvání na spisovatelský zámek v Dobříši na jednu z literárně vědných konferencí. Zúčastnil jsem se jí jako novinářský pozorovatel také.

„Na Dobříš se mu nechtělo,“ říkal mi po prvním vydání této knížky Oldřich Hamera, když jsem zjišťoval pocity „druhé“ strany. „Ale věděl, že se věčně nebude moci moci vyhýbat, že jednou asi bude muset jet. Seděli jsme před tím, ostatně jako jindy, a pili pivo. Poznal jsem na něm, jak se bojí blížícího se ‚chybného výkonu‘.“

Připomnělo mi to vzpomínky Arnošta Lustiga, který na spisovatelský zámek rád a často ve své době jezdil, že ho Hrabal neměl rád. „Jeho Dobříš bylo Kersko, kde se mrouskaly kočky, kde se při dobré náladě umyl v potoce, který mu protékal zahradou, vyfrotýroval ručníkem a sednul si k mašince, aby vydal svoje svědectví o světě, o sobě, o době.“ To byl jeho svět.

Když už jsem se dostal k Lustigovi, můžeme si převyprávět jednu historku, která (snad) existovala v několika verzích. První bude ta jeho. Ve Washingtonu mi doma nad pracovním stolem ukazoval korunu židovského krále, kterou mu Hrabal poslal do Ameriky v době jeho exilu s tím, že ji získal z libeňské synagogy, když ji ve dvačtyřicátém vyrabovali nacisté. Verze druhá: jen Hrabal by věděl, nakolik byla pravdivá tato atraktivní historie s nebezpečnou cestou do nacisty vypleněné

synagogy a nakolik se ke koruně dostal v dobách míru jako kulisák Divadla S. K. Neumanna. V bývalé (tehdy) synagoze mělo totiž divadlo sklad kulis. (Po nich tam vládly brambory a ovoce a zelenina.) Mrzí mě, že jsem Lustigovu pozlacenou korunu nesundal ze zdi a nepodíval se dřevu na patinu. Nebo jsem udělal dobře. Jsou to oba velcí spisovatelé. A pábítelé. Koruna je to hezká, tak proč pátrat po pravdě. (A co je v tomto případě vůbec pravda?)

Procházel jsem se zámkem Dobříš kolem kuchyně a zastihl mě divadelní historik Vladimír Procházka. Spolupracoval kdysi s „hájkovskou“ Tvorbou, čas od času zašel do stejné restaurace jako moji přátelé i já.

„Franto, máš chvíli?“

„Co se děje?“

„Hrabalovi je špatně, už poslali pro doktora, ale já musím odjet do Prahy. Ty máš určitě čas.“

Nemohl jsem odmítnout. Navíc v situaci, kdy jeden z velkých českých autorů pobýval blízko mě. Ocítl jsem se tak v průchodu na zámeckou zahradu u pohovky s Bohumilem Hrabalem, na níž on pololežel, poloseděl. (Jako bych tu scénu opět viděl před sebou.)

Bezpochyby pro něj nebylo lehké přijmout pozvání na místa, kde se od roku 1946 procházely špičky československé i světové literatury, kde pobývali i jeho „padlí andělé“, kteří na svůj pobyt rychle zapomněli. Po roce 1970 byl určen jen těm z oficiálního světa.

„Mám vám něco přinést?“ zeptal jsem se.

Pozor, může to být srdce, říkali mi ti, kdo mě přivedli k jeho loži a vzápětí zmizeli. Pojednou jsme na místě zůstali jen my dva. Tak už to bývá.

„Ne, nechci nic, jen cítím tlak u srdce.“

„Nechcete uvolnit košili, sundat boty? Měl byste něco povídat...“ snažil jsem se hovorem uklidnit jeho i sebe v netušené situaci.

„Jsem na loďce, která mě veze na druhou stranu řeky. Už jsem skoro tam, stačí nám jen pár metrů... Mladý muži, jako bych měl zase námořnický obleček a viděl zář odrážejících se mincí. Jsou ve vodě. Jako bych byl zase malý kluk a šel za nimi...“

Byl jsem skoro bez dechu a ač bez vyznání, téměř jsem se modlil, aby už přijel lékař.

„Chci je vzít do ruky, tak se nakláním nad zábradlí kašny. Chci je vzít do ruky... už je držím v pěsti, nepustím je... Paprsky se od nich ale najednou přestávají odrážet, všude je voda. I v naší lodi je voda, kde jsou vesla?...“

Tuhnul jsem hrůzou a snažil se chlácholit o tolik staršího muže, s nímž jsem se do té doby nesetkal. Jen jsem o něm slyšel. A pociťoval vůči němu úctu i stud.

„Najednou je u mě panička na kolečkové židli, musela přerušit oběd... bere mě do rukou... Mladíku, člověk se stejně skoro až na druhém břehu vrací do dětství, kdy mu bylo nejlíp... pamatujte si to...“

...zase jdu po náměstí a vidím, jak mladí mužové vyhazují do vzduchu mince, zase mi svítí do očí třpyt, jsou to jejich mince... odrážejí zář slunečních paprsků... musím je sebrat a koupit si kočičku, mám totiž hrozně rád kočičku, co má kupec na náměstí... když přijdu do krámu, tak je ode mě ale nechtějí... prý už neplatí, jsou ze starého císařství, ode dneška prý platí jiné...“

Bez dechu jsem naslouchal samomluvě velkého pábitele a snažil se zachytit drápečkem nějakého zážitku, abych se mohl zapojit do hovoru a odvézt ho od řeky Léthé. Už aby tu byl doktor.

„Je tam světlo, ale já nechci na druhou stranu, měl bych jít ještě k Tygrovi, nechci veslo, nedávejte mi ho...“

Na chvíli jsem se omluvil a zmaten šel za roh, do kanceláře dobrého člověka, ředitele Josefa Plevky. „Doktor tu bude za chvíli, už vyjeli.“ Vrátil jsem se.

Hrabal vyprávěl dál. Byl oslněn letním sluncem rozpalujícím jeho psací stroj, jednotlivé klávesy ho pálily do rukou, přesto chtěl psát, musí napsat další stránku... Stránky napsaných výpovědí se v žáru slunce stáčely do ruličky a padaly z plechové střechy...

Konečně se ozval hluk, přicházel ředitel s mladě vyhlížející doktorkou v bílém plášti. Hrabal se vztyčil a říkal cosi o tom, že se nic tak moc neděje, je mu docela dobře... Za tu chvíli jsem s ním tak spojen, že mě z ředitelské kanceláře museli vyvést. Doktorka se už rutinně zhostila své povinnosti, na rozdíl ode mě byla úplně klidná. Nemohl jsem se zbavit rozpaků, díval se na lidi před dveřmi, každý jen kroutil očima, neodvážil se nic říci.

Trvalo to neskonale dlouho. Vyšel Hrabal a laškoval s doktorkou, která se usmívala. Podle zvyku jsem ho nutil sednout na sedačku. Nic se prý nestalo, srdce to nebylo, spíš nějaká slabost...

„Může si dát kafe nebo aspoň malé pivo?“ zeptal jsem se.

Zamířili jsme do restaurace, kde čepovali dobrou plzeň. Objednal jsem sobě jednu velkou a malou pro hosta. „Přineste ještě kafe,“ dodal jsem, „panu Hrabalovi slabší...“ Ten se už zhluboka napil a já mu objednal další pivo. Sedl jsem si pak k vedlejšímu stolu, u toho „našeho“ najednou nebylo k hnutí. Jak už to bylo dávno, co jsem s ním seděl v místech, kde bylo vylidněno.

Nikdy mě nenapadlo, že bych na tyto okamžiky vzpomínal, přesto Hrabalovu „plavbu na druhou stranu řeky“ slyším dodnes.

V roce 1990 se stal nositelem Prix Laure Batallion v Nantes a Premio Capri, v roce 1991 začalo nakladatelství Pražská imaginace vydávat jeho *Sebrané spisy*. Pod stejnou značkou vyšly i jeho týdenní texty z počátku 90. let, *Ponorné říčky*, *Růžový kavalír* (1991), *Aurora na mělčině* (1992), *Večerníčky pro Cassia* (1993). Texty z let 1993 – 1994 vydal Tomáš Mazal. V roce 1992 mu bylo uděleno francouzské vyznamenání Chevalier des arts et des lettres a italská cena Premio mondello za *Listopadový uragán* (1990), v roce 1995 dostal v Turínu prestižní cenu Grinzane Cavour za celoživotní dílo.

Hrabal zůstal, jaký byl, stejně nešetřil sebe ani druhé. Ve svazku nazvaném *Aurora na mělčině* publikoval další ze svých dopisů Dubence.

„...a já jsem seděl vedle Jiřího Dienstbiera, pošeptal jsem mu, že já jsem byl ve straně jeden rok, kdežto on, jak napsal, téměř deset let... to mu povídám, abych jej potěšil... a pak jsem otevřel noviny, propagace Občanského hnutí, a tam na titulní stránce byl Jiří vyvedený v kresbě a nadpis Snění o Evropě... Odložil jsem noviny a pošeptal jsem u zasedacího stolu Jirkovi... Hele, tam v kotelně, kde jsi sloužil, tak tam zůstalo po tobě kanape a služební čepice topiče, a teď tam je můj kamarád Karel Zavadil, kterého vyloučili ze strany a za trest tam teď topí místo tebe... Zavadil byl téměř profesorem akademie, fajn kluk, kamarádí se s námi U tygra, je členem Zlaté Prahy a teď, když je topičem za trest, tak dál s námi sedí, koupil jsem mu barvy...“

Hrabal tehdy ve svých osmasedmdesáti letech s tvrdošijností „strašného dítěte“ jezdil den co den autobusem do Kerska, krmil tam svou kočičí komunitu a nutil psací stroj vydat další svědectví... „Je nebezpečí z prodlení,“ napsal, „i když jsme tomu nechtěli věřit, i když jsme se vzpírali a doufali...“

Nebyla to opět promarněná léta. O rok později, v květnu 1992, převzal na Festivalu spisovatelů, který doprovázel Pražský mezinárodní knižní veletrh, cenu Jiřího Theinera, kterou uděloval anglický časopis *European Bookseller*, za nejúspěšnější překlad tehdy ještě československého díla do anglického jazyka. Zasloužil se o to Karel Srp, šéf Artfóra – Jazzové sekce. Ten s přáteli ještě jako

ředitel odboru Ministerstva kultury založil v roce 1991 tradici pražských mezinárodních nakladatelských a knižních svátků, které přibližují město nad Vltavou ke knižním centrům Evropy. Srp, který měl zásluhu na vydání *Anglického krále* v edici Jazzové sekce v roce 1982, měl podíl i na tom, že britský časopis vzdal hold velkému českému romanopisci. Byl jsem při tom, když Hrabal říkal:

„Pouto k jazyku anglickému nepředstavuje jen Shakespeare, je daleko větší, nežli jsme si mysleli. Pouto je pro mě pan Joyce. V jinošských letech, kdy jsem začal vnímat, co je podstata poezie, literatury jako takové, jsem si koupil knihu s krásnými modrými deskami. Byl to Joyceův *Ulysses (Odysseus)*. Od té doby ho čtu neustále. Mám ho tady v tom ruksáčku, musel jsem si koupit novou knihu, protože tu první jsem čtením úplně rozbil.

Můj vztah k angličtině je dán přes anglické autory. Jde samozřejmě i přes Shakespeara, který mě naučil, co je to vnitřní monolog.

To, že jsem tady a jsem poctěn, abych převzal anglickou cenu, tak to mě těší. Kupodivu jsem tam získal popularitu knihou *Obsluhoval jsem anglického krále*, ale hlavně, na čem si já zakládám, že tam vyšla i moje *Hlučná samota*, která je výrazem povědomí nejen toho, co se tady u nás všechno dělo, děje a bude dít, ale i toho, co nás pojí s literaturou anglickou, francouzskou, německou, ruskou. I toho, co všechno tady u nás je. Je to ten dech Franze Kafky, ta pražská imaginace a duch Jaroslava Haška, čím jsem se nasytil a čím jsem prostě žil. To všechno je vědomím evropské literatury, která kupodivu ve střední Evropě vždycky našla své děti, tady jsem chtěl začít mluvit o Kunderovi a budu mluvit i o těch dalších, pokud bude čas.

Já děkuju za to, že jsem něco pro tu anglickou překladatelskou literaturu udělal. To je *Anglický král a Hlučná samota*. Pravda, já jsem tu knihu napsal, ale musíme poděkovat tomu, kdo to přeložil, a to je můj přítel Michael Heym, který pochází také ze střední Evropy, ale je to Američan ze San Franciska.“

Porota ceny Jaroslava Seiferta udělované od roku 1986 Nadací Charty 77 mu v roce 1993 určila toto prestižní uznání. Stalo se tak za trilogii *Svatby v domě* (vyšly v Torontě 1987, doma 1991), *Vita nuovo* (Toronto 1987, 1991) a *Proluky* (Kolín nad Rýnem a Purley i Toronto 1986, 1991). Ve dvoraně Živnostenské banky Na Příkopěch byl přítomen i Václav Havel. Hrabal přišel v *džínách* a teniskách, s baťůžkem, zjevně nervózní seděl v první řadě a poslouchal chválu na svou adresu. Byl jsem přesvědčen, že jako dávno před cestou na Dobříš i tady by si dal raději orosenou plzeň. I tak je dobře, že cenu dostal spisovatel, který patří k největším českých autorům v celé tisícileté tradici.

„Polovinu ceny dám na Bosnu, protože když padá ten sníh, oni jsou potřebnější než my, protože my máme dostatek příbuzných a všeho kolem sebe a nadací a institucí a ženy a děti u nás dostanou to, co jim relativně patří, kdežto tam jsou ve stavu nouze. A stav nouze je pro mě hrozivý,“ řekl mi tehdy Bohumil Hrabal, když jsem se ho jako všetečný novinář zeptal, zda už přemýšlí, co udělá s částkou dvě stě padesát tisíc korun českých spojenou s tímto uznáním.

„Vzbuzují ve mně ono Schopenhauerovo: *Alle Liebe ist Mitleid*, veškerá láska je soucit. Musíme mít lásku a ta láska musí být účinná. Celá podstata křesťanství je ne láska, ale účinná láska, to je ta, která hned v tu chvíli, kdy je to třeba, daruje a dá,“ řekl mi tehdy a dodnes slyším jeho přízvuk a výslovnost hrající si v ústech se všemi hláskami. „Můžete to publikovat jako závazné moje rozhodnutí, že to, co vidím, mě naplňuje hlubokým soucitem a hrůzou a nutí mě to k té účinné lásce, což je podstata křesťanství. Konec.“ Tak hovořil, a když se rozhodl domluvit, dal to razantně najevo jako v tomto případě. Nic nedbal na skutečnost, že se tak děje pod klenbou velké české banky a za účasti společenské „smetánky“.

Opsal jsem tehdy i jeho děkovná slova tak, jak je řekl:

„Pane prezidente Václave, pánové a dámy! Je to už dávno, kdy jsem jako předmluvu své knížky *Bohumil Hrabal uvádí* mimo jiné napsal: Moji poetiku tvoří pěticipá hvězda a jejími hroty jsou mi tak známá a sakrální jména těchto spisovatelů: Franz Kafka, Jakub Deml, Jaroslav Hašek, Richard Weiner a Ladislav Klíma. To jsem napsal před lety. Dnes doplňuji svoje poetická nebesa dílem a životem Františka Halase a jeho knížečkou *Co je básník?* A zjhl jsem nad občanským a básnickým životem a dílem Jaroslava Seiferta a jeho básněmi *Morový sloup*... Tak byla česká literatura posunuta o další lidskou a básnickou dimenzi. Proto byl za odměnu nebes básník vynesena raketou Apollo, tahem sto dvaceti tun na oběžnou dráhu Země, aby z Nebe mohl střežit podstatu a tvar české poezie. A lásky. Dnes jsem tedy v Živnostenské bance při slavnostním předání Ceny básníka Jaroslava Seiferta. Tu cenu, podržte se nebesa!, dostávám já, aby se s nádechem ironie naplnila slova Svatého písma, že štěňátka budou sbírat drobty ze stolu svých pánů. A tak se tedy stalo, tu cenu dostávám já. Kdo tomu nevěří, ať si to zítra přečte v denním tisku. (Trochu mě zamrazilo, ale měl jsem pocit, že jsem zase jednou ve správnou chvíli na správném místě!) Pane prezidente, pánové a dámy, děkuji vám, děkuji vám, děkuji vám.“

Jak jsem si ověřil v denním tisku, byl jsem jediný novinář, který tehdy zaznamenal jeho slova. Další jedinečné setkání.

Už jsem řekl, na víkendy jezdil do Kerska krmít kočky, v Praze nikoho po smrti Vladimírka, Pipsi a Maryska neměl. Jinak bydlel v Kobylisích, kam se odstěhovali z Libně.

Po smrti si čtenáři mohli přečíst i jeho důvěrné dopisy z padesátých let. O citaci si říká vyznání napsané kolem roku 1950 jedné slečně: „Válka nás stejně jednou skosí, tak proto žij jako Slunce a miluj jako Měsíc. Jdi se všude podívat a ze všeho si vyber vždy to, co jsem ti říkával: Svět stojí za to být prožit, jenom vždy dělat s láskou, s láskou dýchat vzduch, s láskou užívat, co jest dopřáno zdravému tělu. Poněvadž nakonec není nic jiného na světě než láska a ten, kdo ji nás učí a nám ji dává. To v životě hledej a to dávej a nikdo ti nikdy nemůže nic říct. Že zhřešilas? Ale ano, ale také velice milovalas a před Bohem dobře obstojíš. Proto znovu ti říkám, važ si toho, že můžeš milovat a dýchat čistý vzduch. Nauč se to: Nic víc od světa nechť a svět celý ti otevře skrytou náruč. No tak a už dost. Sbohem. Tvůj Bogan H.“

„Život je trvalá obrana před tím, co přijít musí. Že je tak málo sebevražd, co?“ napsal zase v *Domácích úkolech z pilnosti*.

Když jsem ho potkal naposledy, šel Husovou ulicí, baťůžek v rukou před sebou, a nohy ho zjevně bolely při každém kroku. Byl to víc než osmdesátiletý muž.

Pobýval potom v nemocnici. I na Hrad si pro medaili Za zásluhy musel dojet na vozíku. (Jen on věděl, nakolik to bylo gesto, ona „sólo grimasa“ určená jen prezidentovi kamarádovi, a nakolik přiznaná nezbytnost.) Lékaře prý vítal se sobě vlastní ironií: „Pro mne už žádná vizita, sežeňte kněze. Já se už naladil na smrt... Goethe, když mu kněz uděloval poslední pomazání, řekl: A ještě mi namažte polobotky, mám před sebou dlouhou cestu!“

Snad se opět setkával s Vladimírem Boudníkem a mudrovali o světě. (Egon Bondy se z Telče přestěhoval do Bratislavy. Nadále „marxist levý“ měl zpanštělé Prahy dost. Přesto jsem ho tu nachytl. Občas přijede.)

Při vizitě prý Hrabal žertoval: „Jste tady nade mnou jako na obraze Rembrandta Anatomie doktora Tulpeho. A přitom jsem řecká galéra, co se rozpadla, potopila na mořské dno, protože mám v čudu trup, rozlomená žebra. Ale to jsem já... Jsem prostě *daun*.“ Stárnoucí básník recitoval svého miláčka Sergeje Jesenina, kterého

znal skoro celého z paměti. Od jeho hrobu si přivezl *papachu* zdobící a hřející jeho hlavu s prořídlymi šedivými vlasy.

Ten tam byl čas, kdy chodil po Praze v růžových ponožkách a s růžovou šálou. To když poslanci počátkem 90. let přebarvili tank připomínající na Smíchově od roku 1955 osvobození Prahy Rudou armádou. Ukázalo se, že to není onen tank, za který byl vydáván. (Původní dostal zásah na Klárově, při kterém zahynul velitel poručík Ivan Gončarenko. Jeho pomníček tam ještě je.) Ani to nebyl onen bájný typ T 34. A nakonec to byl pomník armádě, která přišla ještě jednou, nevídaná. Tak pryč s ním! (Nakonec proč nezbourat další pomník národní historie, aby další generace nemohly zjistit, jací byli jejich rodiče? Jímavý film *Májové hvězdy* podle povídek Ludvíka Aškenazyho jen tak někdo neuvidí (doufám že se mýlím). Hrabalova tvář už nemohla říkat: „Jsem sice stár, ale jdu s vámi.“ Bolel ho celý člověk, celý svět. Připomínal si prý Jeseninovy verše: „Domů zas přijdu./ Radostí cizí se potěším,/ v zelený večer pod oknem se vrátím,/ a pak se jim tam oběsím.“

Jen Hrabal věděl, nakolik „krmil holuby“ a nakolik šel vstříc Jeseninovi i Boudníkovi. Naposledy ho ale spatřili 3. února 1997 na zemi pod oknem v nemocnici Na Bulovce. Slovy policejní zprávy: „Šlo o nešťastnou náhodu. Cizí zavazadlo zcela vyloučeno. V těle dotyčného nebyl zjištěn alkohol, ani vliv utišujících prostředků.“ Na cestu ze svého pátého patra si oblékl své seprané modré džíny.

„Dosáhl jsem vrcholu i jisté prázdnoty a moje tendence je sestupná. No prostě, bude mi osmdesát let. Za poslední dva, čtyři roky jsem sice napsal celou řadu malých esejí, které by vydaly na knížku, ale na větší knížku už nemám. Nemám dostatečný důvod ke psaní. Mám ten dojem, že to, co jsem udělat měl, jsem udělal. Čili – moje nebesa jsou usmířena! Já nemám pocit, že jsem žil nadarmo. A to je nejdůležitější...“ napsal nedlouho před tím.

„Pan Hrabal byl člověk s velkým Č,“ řekl mi Milan Novák, jeho přítel, primáš cikánské kapely Kormaní, která mu krásně hrála při různých příležitostech. Naposledy ve velké síni krematoria v Praze Strašnicích zaplněné k prasknutí píseň *Cikánský pláč*.